

welcher Zwang die größte Ungerechtigkeit... Zivilisation wäre, welche jedoch unvermeidlich... laubnis in die Türkei auswandern zu dürfen.

IV. Da unsere allseitigen Verhältnisse eine gesonderte Art fordern, als die der serbischen und montenegrinischen Führung, so bitten wir die k.u.k. Militärgeneralgouvernements für Serbien und Montenegro bezüglich der Verwaltung Sandzak den höheren Behörden zur Vorlage zu bringen und uns bis zur definitiven Erledigung dieser Frage an Bosnien und Herzegovina anzugliedern, da die Verwaltung in diesen Ländern unseren Verhältnissen entspricht.

Infalle auch dieser Forderung nicht willfahrt werden kann bitten wir um Gründung eines selbstständigen Gouvernements in Sandzak.

Da wir uns zu schwach fühlen unsere eigenen Rechte zu sichern so bitten wir die k.u.k. Militär-Regierung unsere Wünsche zu sichern und dieselben zu sichern.

Wir unterstützen und dieselben zu sichern.

Wegen dieser Bitte, Vorschläge, Belgrad und Cetina, seitens ersuchen wir das Mil. Gen. Gov. Belgrad und Herzegovina sich vorsprechen zu dürfen und ~~uns den Zutritt~~ Bekannntgabe wann wir von diesen Behörden empfangen werden können.

Mit dem Ausdruck aller Hochachtung, welche wir der Heere wie auch der Österr. Monarchie schulden, schließen unsere heutige Sitzung und verbleiben:

Bošnjačko nacionalno vijeće

Sitzungs - Protokoll
aufgenommen am 13. August 1917 in Sjenica in Vertretung der Bürgermeister aller Bezirke Sandzak, Novi Pazar.

Gegenstand :
Bestimmungen, Besprechungen und Forderungen für die Zukunft Sandzak Novi Pazar.

Anwesende:

- Seitens des k.u.k. Kreiskommandos Novi Pazar
  - Bzkkmdos Novi Pazar
  - Herr Rizabeg Muratbegovic
  - Muratbeg Muratbegovic
  - Sulejman eff Seceragic
  - Hilmi beg Kajabegovic
  - "D Duljko-aga Ramhusovic
  - Iljaz eff Catovic
  - Musein eff Catovic
  - Jusuifaga Hanizagic
  - Spahovic
  - izidarevic ex
  - Sahman
- Obt. Canic
Sebastian Plevlje
Novi Pazar
Prijepolje
Nova Varos
Bjelopolje
Berane
Rožaj
Friboj
Tutin
Sjenica
Sahovic
Sadimlje/

OKRUGLISTO „SJENIČKA KONFERENCIJA, 1917-2017“

Sto godina Sjeničke rezolucije

Novi Pazar, 19. avgust 2017. godine

SADRŽAJ:

- Uvod	2
- Zapisnik Sjениčke konferencije od 13. 08. 1917. godine	3
- Svečana sjednica BNV-a povodom obilježavanja 100 godina od Sjениčke konferencije	5
- Obraćanje predsjednika Vijeća dr. Sulejmana Ugljanina na Svečanoj sjednici Vijeća	6
- Okrugli sto "Sjениčka konferencija, 1917-2017"	7
- Prof. dr. Redžep Škrijelj, SJENIČKA REZOLUCIJA UNIVEZALNA IDEJA LJUDSKE SLOBODE, RAVNOPRAVNOSTI I JEDNAKOSTI	8
- Prof. dr. Izet Šabotić, HISTORIJSKA VALORIZACIJA SJENIČKE KONFERENCIJE U ŠIREM DRUŠTVENOM KONTEKSTU	10
- Mr. Esad Rahić, SJENIČKA KONFERENCIJA U OGLEDALU VREMENA	11
- Prof. dr. Šefket Krcić, ODJEK SJENIČKE KONFERENCIJE IZ 1917. U 2017. GODINI	13
- Prof. dr. Senadin Lavić, SJENIČKU KONFERENCIJU PROMATRATI U KONTEKSTU BOŠNJAČKOG POLITIČKOG UMA	16
- Prof. dr. Hivzo Gološ, RIZA-BEG MURATBEGOVIĆ, gradonačelnik Novog Pazara (1916-1918)	18
- Dr. Harun Hadžić, BOŠNJACI SANDŽAKA IZMEĐU RETROSPEKTIVE I PERSPEKTIVE	22
- Dr. Mensur Zukorlić, ISLAM KAO TEMELJ BOŠNJAČKOG BIĆA	25
- Vasvija Gusinac, SJENIČKA KONFERENCIJA U KONTEKSTU PRAVA NA SAMOODREĐENJE GRAĐANA SANDŽAKA	28
- ZAKLJUČCI SA OKRUGLOG STOLA: SJENIČKA KONFERENCIJA, 1917–2017 – DRUŠTVENO-POLITIČKI, PRAVNI I HISTORIJSKI ZNAČAJ SJENIČKE KONFERENCIJE STO GODINA POSLIJE	30

Izdavač: **Bošnjačko nacionalno vijeće**

Urednik: Hasna Ziljkić, dipl. žurnalista

DTP: Samer Jusović

Stručni konsultant: Mr. Mirza Čehajić, prof. historije

Organizator: Amila Ćosović

28. novembra bb, Novi Pazar, 020 315 608, 314 107

www.bnv.org.rs, glavni.ured@bnv.org.rs,

Matični broj: 17551205, PIB: 103300186,

Broj budžetskog računa: 840-212723-25

UVOD

Polazeći od historijskog i kulturološkog značaja „Sjениčke konferencije“ za Bošnjake Sandžaka, a u skladu sa propisanim obavezama Bošnjačkog nacionalnog vijeća da zauzima stavove, pokreće inicijative i preduzima mjere u vezi sa svim pitanjima koja su neposredno povezana sa položajem, identitetom i pravima Bošnjaka koja su od posebnog značaja za Bošnjake, Bošnjačko nacionalno vijeće je, 20. avgusta 2015. godine u Sjenici, na svojoj sjednici donijelo Odluku o proglašenju 2017. godine godinom Sjениčke konferencije i proglašenju 13. i 14. avgusta za dane od posebnog značaja za Bošnjake. Tekuće 2017. godine navršava se tačno sto godina od donošenja Sjениčke rezolucije.

Šta je Sjениčka rezolucija?

Sjениčka rezolucija je donijeta na konferenciji u Sjenici, održanoj 13. i 14. avgusta 1917. godine. Rezolucija je dokument kojim je od tadašnjih vlasti zahtijevano rješenje pitanja statusa Bošnjaka i statusa Sandžaka.

Konferenciji, održanoj u glavnoj sjениčkoj džamiji Sultan Valide, prisustvovali su predstavnici svih tadašnjih općina – gradonačelnici Sjenice, Novog Pazara, Tutina, Nove Varoši, Priboja, Prijepolja, Pljevalja, Bijelog Polja (tadašnjeg Akova), Berana, Rožaja i Budimlja, kao i izabrani delegati – ukupno 25 učesnika konferencije.

Na Konferenciji u Sjenici je jednoglasno donijeta rezolucija kojom se traži da se Sandžak, kako onaj koji je ušao u sastav Crne Gore tako i onaj u sastavu Srbije, pripoji Bosni i Hercegovini, pošto "historijom i jezikom pripada istoj a ne Crnoj Gori". U slučaju da zahtjev ne bude ispunjen, zatražena je autonomija Sandžaka. Ukoliko ne bude moguća realizacija ni prve ni druge pravne organizacije Sandžaka, Bošnjaci nisu vidjeli drugi način za spas svoje egzistencije osim iseljenja u Tursku, pod zaštitom Monarhije – kako je navedeno u rezoluciji.

Integralni tekst Sjениčke rezolucije, koji je usvojen jednoglasno na konferenciji, upućen je vojnim generalnim guvernerima za Srbiju i Crnu Goru, Beograd i Cetinje, kao i Zemaljskoj vladi u Sarajevu.

Značaj Sjениčke konferencije se ogleda u tome što je u njoj jasno i nedvosmisleno izraženo raspoloženje bošnjačkog naroda o pitanju uređenja regije Sandžaka, ali i u pogledu rješavanja pitanja Bošnjaka u tom periodu.

Bošnjaci i danas nastoje sačuvati svoj identitet.

Bošnjačko nacionalno vijeće je, povodom obilježavanja sto godina od održavanja „Sjениčke konferencije“, u svom uredu u Novom Pazaru, 19. avgusta 2017. godine, organizovalo dva događaja: održana je Svečana sjednica i Okrugli sto o temi „Sjениčka konferencija, 1917–2017“.

ODLUKE SJENIČKE KONFERENCIJE 1917. GODINE

Prijevod na Bosanski jezik

Zapisnik sa sjednice

Sačinjen dana 13. avgusta 1917. godine u Sjenici u prisustvu gradonačelnika svih gradova Novopazarskog Sandžaka.

Predmet:

Odluke, razmatranja i zahtjevi vezani za budućnost Novopazarskog Sandžaka.

Prisutni:

Njegova ekselencija k.u.k. Okružne komande Novi Pazar Oblt. Čanić,
Njegova Ekselencija k.u.k. Područja Sjenica oblt. Sebastian,
Njegova Ekselencija Mehmed Izet Paša Bajrović, gradonačelnik Pljevalja,
Gospodin Riza-beg Muratbegović, gradonačelnik Novog Pazara,
Gospodin Murat-beg Hašimbegović, gradonačelnik Prijepolja,
Gospodin Sulejman ef. Šećeragić, gradonačelnik Nove Varoši,
Gospodin Hilmi-beg Kajabegović, gradonačelnik Bijelog Polja,
Gospodin Duljko-aga Rahmusović, gradonačelnik Berana,
Gospodin Husein ef. Hasanbegović, gradonačelnik Priboja,
Gospodin Jusuf-aga Hamzagić, gradonačelnik Tutina,
Gospodin Rušid ef. Spahović, gradonačelnik Sjenice,
Gospodin Osman-aga Dizdarević, gradonačelnik Šahovića,
Gospodin Husein ef. Šahman, gradonačelnik Berana /Budimlja/,

Sjednicu je otvorio Njegova ekselencija Mehmet Izet Paša Bajrović sljedećim govorom: Krajnji je moment da mi Muslimani (Bošnjaci) Novopazarskog Sandžaka, koji činimo većinsko stanovništvo Sandžaka, a koje predstavljamo mi gradonačelnici, reflektujemo i ostala državna prava našeg Sandžaka, kao izraz naše želje i zahtjeva parazitskoj vladi Srbije i Crne Gore. Pošto nakon trogodišnjih ratnih dještava mirovni pregovori stoje na vidiku i želje svih naroda koji učestvuju u ratu izražavaju se sve glasnije i određenije riječima: "Mir bez aneksije", mi smatramo da mi, Muslimani (Bošnjaci), pri određivanju prava pojedinih naroda i imamo pravo da sami odlučujemo o svojoj budućnosti, i zbog toga trebamo da jasno izrazimo svoje želje i zahtjeve radi ostvarivanja naše egzistencije i životnog pitanja na zadovoljavajući način.

Nakon detaljnog razmatranja svih mogućnosti jednoglasno je odlučeno sljedeće:

I. Pripajanje Bosni i Hercegovini je naša konačna želja i istovremeno jedini razuman način da konačno riješimo naše pitanje.

II. U slučaju da naši zahtjevi, za koje smatramo da imamo pravo ne mogu biti ispunjeni, iz nama nerazumljivih i nepredviđenih razloga, mi zahtijevamo: Autonomiju Sandžaka.

III. U slučaju da i ovi naši zahtjevi i želje ne budu mogli biti ispunjeni i da izgubimo svaku nadu na gore navedeno i na naše postojanje, preostaje nam kao jedino razumno rješenje da se moramo iseliti sa ovog područja. Ovakva prisila bi predstavljala najveću nepravdu i sramotu za civilizaciju i neizbježno nam preostaje sledeća molba; Mi u ovakvom slučaju molimo Austro-Ugarsku vladu za zaštitu i dozvolu za iseljenje u Tursku.

IV. Kao što naši svestrani odnosi zahtijevaju poseban pristup u odnosu na srpsko i crnogorsko rukovodstvo, molimo k.u.k. Generalnu Vojnu upravu za Srbiju i Crnu Goru da pitanje upravljanja Sandžakom predstavi višim vlastima i da do definitivnog regulisanja ovog pitanja budemo pripojeni Bosni i Hercegovini, pošto uprava ove zemlje odgovara našim odnosima (situaciji).

U slučaju da ni ovaj zahtjev ne bude moguće ispuniti, molimo da se oformi autonomna uprava u Sandžaku.

Pošto se osjećamo preslabim da osiguramo naše želje i zahtjeve molimo k.u.k. Austro-Ugarsku vladu da nas podrži i da nam osigura ispunjenje istih.

U vezi ovih molbi, prijedloga i zahtjeva sa naše strane tražimo od Generalne Vojne uprave u Beogradu i Cetinju kao i državnu vladu za Bosnu i Hercegovinu da nas lično primi na razgovor i da nas obavijesti o tome kada bi od strane ovih vlasti mogli biti primljeni.

Uz izraze velikog poštivanja, koje dugujemo Vama gospodo i Austro-Ugarskoj Monarhiji mi završavamo današnju sjednicu u sastavu:

Mehmed Izet Paša Bajrović
Riza-beg Muratbegović
Murat-beg Hašimbegović
Sulejman ef. Šećeragić
Hilmi-beg Kajabegović
Duljko-aga Rahmusović
Husein ef. Hasanbegović
Jusuf-aga Hamzagić
Rušid ef. Spahović
Osman-aga Dizdarević
Husein ef. Šahman

Sjenica, dana 14. avgusta 1917. godine

*Predsjedavajući Sjeničke konferencije
Mehmed-paša Bajrović*

Konferencija u Sjenici je bila javna i zasnovana na demokratskom principu jer su iz svih gradova Sandžaka prisustvovala delegacije tadašnjih vlasti. Pokrenuto je pitanje Sandžaka i njegovo rješavanje demokratskim putem. Tražen je razgovor sa vojnim i civilnim organima vlasti u Beogradu, Sarajevu i Cetinju.

Zapisnik je dokument koji sadrži odluke Sjeničke konferencije, 1917. godine.

Put od zakazivanja konferencije do donošenja rezolucije je sproveden na demokratski način. Insistirano je na razgovoru i dogovoru sa najodgovornijim organima vlasti.

SVEČANA SJEDNICA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA povodom obilježavanja 100 godina od Sjeničke konferencije

Svečanoj sjednici BNV, koja je sazvana povodom obilježavanja sto godina od održavanja Sjeničke konferencije, prisustvovali su: predsjedništvo BNV, vijećnici BNV, predsjednici i članovi Odbora BNV; predstavnici Bošnjačkog vijeća u Crnoj Gori – predsjednik Mirsad Džudžević sa saradnicima; reisu-l-ulema IZ Srbije Sead ef. Nasufović; bošnjački narodni poslanici u Skupštini Republike Srbije; predsjednici i predstavnici općina Sandžaka – Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Plava, kao i zamjenica predsjednika općine Bar; muftija sandžački – Hasib ef. Suljević; direktori obrazovno-odgojnih ustanova u Sandžaku i ostali predstavnici društveno-javnog života Sandžaka; učesnici Okruglog stola – iz Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Kosova. Predstavnici Bošnjačke kulturne zajednice, koji u radu BNV-a učestvuju sa 16 vijećnika, nisu prisustvovali Svečanoj sjednici.

U svom obraćanju na Svečanoj sjednici, predsjednik BNV dr. Sulejman Ugljanin istakao je značaj Sjeničke konferencije za historiju Bošnjaka, historiju Sandžaka, te da je pitanje Sjeničke konferencije i danas aktuelno u smislu egzistencije bošnjačkog naroda.

U ime prisutnih gostiju obratio se dr. Senadin Lavić, univerzitetski profesor iz Sarajeva, koji je objasnio potrebu održavanja Sjeničke konferencije 1917. godine. U okviru historijskih činjenica, podsje-

tio je prof. Lavić koji dijelovi Sandžaka su bili u sastavu stare bosanske zemlje: „Nakon što je, u savezu sa oblasnim gospodarom knezom Lazarom, porazio također oblasnog gospodara Nikolu Altomanovića, bosanski kralj Tvrtko je, 1373. godine, pripojio Bosni Gornje Podrinje i Polimlje, tj. svu teritoriju do blizu Sjenice, uključujući i Pljevlje, te Prijepolje sa manastir Mileševo, zatim Gacko, Nikšić i druga mjesta.”

Lavić je rekao da je nakon šest stotina godina ova zemlja oteta, prisilno preuzeta, a da za to nema nikakvog papira – ugovora, pravnog akta, konferencije, procedure. „Kad mi o ovome pričamo u ovom vremenu odjednom je na snazi antibosanski i anti-bošnjački projekat i govori se ‘vi ste nacionalisti, vi hoćete rat’ i sl. Nama koji se bavimo naukom, epistemološki je najvažnije da imamo znanje šta je bilo ovdje, kako su se stvari odvijale. Ponosan sam što su 1917. godine u Sjenici postojali ljudi Bošnjaci koji su promišljali i predviđjeli šta će se događati; čuli su da se priprema neka država i onda su naslutili kakva će to država biti. U toj državi nije bilo imena, mjesta, prostora za: Bošnjak, Bosna i sl. Svi ti ljudi Bošnjaci – u Bosni, u Sandžaku, u Crnoj Gori, na Kosovu, u Makedoniji – jedan je te isti narod sa obje strane. Ti ljudi su ostavljeni na milost i nemilost nekome ko je pravio nacionalne države u periodu od 1878. godine, a nastavio u 20. stoljeću”, kazao je Lavić.

SJENIČKA REZOLUCIJA u svjetlu međunarodnih pravnih akata

Dr. Sulejman Ugljanin, predsjednik BNV-a

Nakon Berlinskog kongresa nastupio je mračni period za Sandžak – podijeljen je bez ikakvog pravnog akta. Šta se dogodilo tada tačno, to pitanje otvorit će naučnici, a mi, koji imamo potpuni nacionalni legitimitet, podržat ćemo sve ono što nauka kaže. Od nauke tražimo samo istinu, ne želimo nikakve falsifikate.

Bošnjaci Sandžaka danas – nacionalno svjesni, politički zreli i institucionalno organizovani od 1990. godine – uzeli su aktivno učešće u svim mirovnim procesima u rješavanju novonastale krize na prostorima bivše Jugoslavije. Učestvovali smo na mirovnoj konferenciji u Hagu – ja i, danas ovdje prisutna, Vasvija Gusinac svjedoci smo toga – zatim na Međunarodnoj konferenciji u Londonu, pa do Dejtonskog sporazuma u Ženevi, i na taj način dali potpuni doprinos mirovnom rješavanju jugoslovenske krize. Arbitražna komisija u okviru Mirovne konferencije o Jugoslaviji, poznatija kao Badinterova Komisija (Arbitražna komisija koju

je ustanovilo Vijeće ministara Evropske ekonomske zajednice) rekla je da neće biti priznata teritorijalno osvajanja silom i etničko čišćenje kao svršen čin, te da će svim nacionalnim manjinama, koje žive izvan svoje matične države, dati specijalni status pod zaštitom Ujedinjenih naroda. Nažalost, kad su Bošnjaci u pitanju desilo se suprotno. Sastankom u Dejtonu zaustavljen je rat u Bosni, ali nije riješena jugoslovenska kriza. Priznali su etničko čišćenje kao svršen čin i dali dio Bosne agresoru kao nagradu. U bivšoj Jugoslaviji jedino je na prostoru Sandžaka, jednoj mješovitoj, multinacionalnoj sredini, sačuvan mir.

Bošnjaci Sandžaka su od početka podržavali mirovne procese iako imaju stotine žrtava, nestalih, kidnapovanih od strane srpske i crnogorske državne policije i vojske Srbije. Oni su granatirali Kukuroviće, Šahoviće, ubili Bošnjake u Sjeverinu i Štrpcima. Mada se to zvala pravna država, niko ni za šta ne odgovara. To su ružne stvari.

Ovo je svečana sjednica. No, svečana je utoliko što su, prije sto godina, gradonačelnici sandžačkih dvanaest gradova – nacionalno svjesni, politički zreli i sa legitimitetom (kako stoji u dokumentu sa Sjениčke konferencije, 97% izbornog legitimiteta imali su u tim gradovima) – razmatrali pitanja iste problematike. I prije sto godina Bošnjaci su pokušali riješiti egzistencionalno pitanje mirnim tonom – demokratskim načinom rada saglasili su se i ponudili tri mogućnosti da se riješi sandžačko pitanje.

Danas, nakon sto godina, mi Bošnjaci ponosni smo na svoje evropsko porijeklo i na svoju islamsku vjersku pripadnost, čvrsto vezani za svoj bošnjački nacionalni i sandžački regionalni identitet. Mi Bošnjaci evropski živimo, evropski mislimo, evropski radimo i aktivno smo uključeni u sve evropske i evroatlantske integracije, i predstavljamo ključni faktor u tome. Bošnjaci u Crnoj Gori, koje predstavlja gospodin Mirsad Džudžević, dali su puni doprinos evropskim i evroatlantskim integracijama Crne Gore, čime se mi ponosimo. Ponosni smo jer se Crna Gora odvojila od Miloševićeve terorističke mašinerije koja je prijetila da uništi čitav Balkan. Danas, mi Bošnjaci,

Predsjednik BNV Sulejman Ugljanin u svom obraćanju na Svečanoj sjednici istakao je značaj prisustva Sjednici predstavnika društveno-javnog i vjerskog života Sandžaka, narodnih poslanika u Skupštini Republike Srbije, znanstvenika, profesora, direktora osnovnih i srednjih škola, jer oni treba da čuju historijsku istinu i to isto prenesu mladima.

sa punim pravom očekujemo da nam se i u Crnoj Gori i u Srbiji, gdje aktivno učestvujemo u evropskim integracijama, omogući da u potpunosti dobijemo svoja prava.

Kao predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća - učinio sam to i zvanično, putem pisma, a sad to radim i sa ovog mjesta, na ovoj Svečanoj sjednici - pozivam Evropsku uniju, Organizaciju za evropsku sigurnost i saradnju, organizaciju Ujedinjenih nacija da u daljem procesu rješavanja jugoslovenske krize ispoštuju svoje riječi i u kontekstu rješavanja jugoslovenske krize u procesu evropskih i evroatlantskih integracija trajno riješe status Sandžaka i status Bošnjaka kao naroda, koji je autohton u Sandžaku, a trenutno čini brojčanu manjinu i u Srbiji i u Crnoj Gori; koji, opet, čini brojčanu većinu zajedno sa Bošnjacima koji su protjerani ili su iselili iz Sandžaka, tako da sad imamo više Bošnjaka u Turskoj ili u Evropi nego što ih ima ovdje u Sandžaku.

Kao narod koji je nacionalno svjestan, politički zreo i dobro organizovan nastaviti ćemo tražiti način kako da riješimo status Sandžaka, status Bošnjaka, a da ne uznemirimo ni učenike, ni studente, ni radnike, ni privrednike, ni zanatlije..., već da svako nastavi raditi svoj posao.

U civilizovanom društvu ljudi su prestali silom rješavati svoja pitanja. Oni biraju svoje legitimne predstavnike da rješavaju njihova pitanja.

Pozivam vas, uvažene kolege, da se svi aktivno uključite u društveno-javni život naše zajednice. Ako se svi budemo uključili, imaćemo ono što nam pripada. Ako budemo pasivni i čekali da se stvari same od sebe riješe, i dalje ćemo, nažalost, napuštati vlastita ognjišta.

OKRUGLI STO: „SJENIČKA KONFERENCIJA, 1917–2017“

Nakon Svečane sjednice održan je Okrugli sto o temi: „Sjениčka konferencija, 1917–2017“, na kojem su učestvovali: prof. dr. Redžep Škrijelj, Mr. Esad Rahić, prof. dr. Šefket Krcić, prof. dr. Izet Šabotić, prof. dr. Senadin Lavić, prof. dr. Hivzo Gološ, dr. Harun Hadžić, Ismet Azizi, mr. Avdija Avdić, prof. dr. Selim Šaćirović, dr. Mensur Zukorlić.

U radu okruglog stola učestvovali su i potpredsjednica BNV-a Vasvija Gusinac, predsjednik Izvršnog odbora Vijeća prof. dr. Hasim Mekić i u ulozi moderatora Hasna Ziljić.

Na narednim stranicama predstaviti ćemo izvode iz naučno-istraživačkih radova nekih od učesnika Okruglog stola, kao i zaključke.

U okviru obilježavanja stote godišnjice Sjениčke konferencije Vijeće će organizovati nekoliko aktivnosti, i završiti Međunarodnom naučnom konferencijom: „Društveno-politički, pravni i historijski značaj Sjениčke konferencije“, 20.-22. oktobra 2017. godine u Sjenici.

Na Okruglom stolu imali smo priliku upoznati se sa jednom „retrospektivom i perspektivom“ i Bošnjaka i Sandžaka. Vrlo interesantne teme; teze, značajne za Bošnjake, no itekako ništa manje važne za sve ostale sugrađane i jedne i druge državne zajednice, i Srbije i Crne Gore – u prvom redu, a onda i svim ostalim republikama bivše Jugoslavije u kojima žive Bošnjaci.

Dali smo, također, jedan veliki doprinos daljoj demokratizaciji društvene zajednice. Otvorili smo dijalog, čime smo pokazali da Bošnjaci imaju kapaciteta da vode jedan vrlo otvoren i konstruktivan dijalog. To što imamo problem pa niz termina još nismo, kao narod, u stanju usaglasiti, to ne znači da u skorije vrijeme i ta prepreka neće biti otklonjena.

Dr. Redžepu Škrijelju, historičaru, članu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, kao odgovornom licu za organizaciju Okruglog stola, želim čestitati za uspješnu organizaciju i zahvaliti za zalaganje da se Sjениčkoj konferenciji, veoma važnom historijskom događaju za Bošnjake, da naučni aspekt i pojasne nedoumice koje su izazvane zlonamjernim analizama u javnosti.

prof. dr. Hasim Mekić, predsjednik Izvršnog odbora BNV

SJENIČKA REZOLUCIJA – UNIVEZALNA IDEJA LJUDSKE SLOBODE, RAVNOPRAVNOSTI I JEDNAKOSTI

Prof. dr. Redžep Škrijelj, potpredsjednik BNV-a, profesor historije na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru

Sjениčka konferencija je „konferencija sinteze“ sveukupnih aktivnosti vezanih za položaj stanovništva u Sandžaku prije, tijekom i poslije Velikog rata (1914–1918). Okupljeni na Konferenciji u Sjenici, u sjeničkoj Valide džamiji, bošnjački prvaci (13.–15. avgust 1917) nastoje izaći iz sumornog labirinta svjetskog rata u kojem će, u godinama koje su uslijedile, raseljeno i desetkovano stanovništvo Sandžaka završetak rata dočekati uz velike materijalne i ljudske gubitke. Ratom opustošenu teritoriju će u postratnim godinama slijediti privredna i ekonomska zaostalost, kao i ogromna materijalna oskudica i siromaštvo. Stvaranje Kraljevine SHS (1918) nije donijelo osjetnije promjene ni na političko-administrativnom planu. Pojačan državni teror i zastrašivanje stanovništva, devastiranje materijalne i urbane kulture Bošnjaka izazivali su dodatnu nestabilnost regije. Život sandžačkih muslimana u okviru „zajedničke“ Kraljevine SHS nije donio poboljšanje životnih uvjeta i prilika, već je pojačao sumnje u opstanak, čime je nastavljen ranije započeti bošnjački migracioni talas prema osmanlijskoj teritoriji.

Sjениčka konferencija je pokušaj smještanja Bošnjaka u historijski novu povijesnu epohu, u naslućenu zajednicu naroda (Kraljevina SHS) u uvjerenju kako je ratom zatečeni i opustošeni Sandžak, Srbiju i zaraćeni svijet moguće sintetizirati, pomiriti i sjediniti. Okupljena sandžačka elita imala je svoj cilj iskazan u tri tačke - tri integralna pogleda na budućnost Sandžaka, sandžačkih Bošnjaka i svih njegovih stanovnika. Ovakva pozicija je razumljiva jer su učesnici na skupu došli svjesni rastuće polarizacije regije i

opasnosti od sve vidljivijeg geopolitičkog poretka nagoviještenog u suludom planu demuslimanizacije i deosmanlizacije Balkana.

Sjениčka konferencija, i kao koncept i kao metafora, pokriva široki duhovni i kulturni prostor od zapadnog imperijalizma do političkog pluralizma, u kome je mjesta za Bošnjake premalo. Moto Sjениčke konferencije pripada prostranom arhipelagu balkanske i europske demokratske moderne unutar koje se sandžački prvaci jasno opredjeljuju za smisao svijeta, za smisao povijesti, i to za konkretan smisao življenja – sinteza morala i politike, profanog i sakralnog, multikonfesionalnog i multinacionalnog unutar regije Sandžak.

Naša današnja stvarnost i povijest u Sandžaku teže ka ostvarivanju te velike sinteze. Teška i duga rekonfiguracija srbijanskog društva koje u minule dvije i po decenije, nametanjem moći, insistira na ostvarivanju nepostojećeg autoriteta, koji sve više nema razumijavanja za ispravljanje bazičnih demokratskih težnji naroda na ovim prostorima, pri čemu se sloboda i opća ravnopravnost naziru kao dvije metafore između kojih se dešava povijesno osciliranje Bošnjaka u Srbiji i na Balkanu.

Na Sjениčkoj konferenciji je proklamiran slobodarski, ali i duh zajedništva sandžačkog naroda. Sjениčka konferencija je jedna od najsvjetlijih tačaka bošnjačke historije, kojom je proklamiran nepokolebljivi duh Sandžaklija. Proklamacija kristalno jasnih stavova i zaključaka sandžačke intelektualne i političke elite označila je prijelomni trenutak u našoj historiji. U njoj se političkoj i široj javnosti iskazuju potpuna svijest o vrijednosti autohtonog prostora Sandžaka za ostvarivanje kvalitativnog progresa buduće državne zajednice (Kraljevina SHS 1918–1929, Kraljevina Jugoslavija 1929–1941, FNR i SFR Jugoslavija 1945–1992), koja gotovo čitav vijek neće imati razumijevanje nacionalne posebnosti i značaja Bošnjaka.

Protokom ljudi i vremena, iz više razloga, svijet naše regije i naše šire državne zajednice se radikalno izmijenio. Danas Sjениčku konferenciju treba posmatrati u bitno drugačijem kontekstu. Sjениčka konferencija ne glorificira ni Bošnjake, niti muslimansku

posebnost. Njen cilj je univerzalna ideja ljudske slobode, ravnopravnosti i jednakosti, jedne iskonske islamske i ljudske dispozicije, koja nije ničiji ekskluzivitet i koja, kao takva, jednako pripada svim subjektima regije i države u kojoj žive. Iz nje se nazire ideja zajedništva, u kojoj će Bošnjaci, kao sastavni činilac srbijanskog društva, konačno, umjesto podmetnutih, birati legitimno izabrane predstavnike, bez obzira da li je u pitanju sudstvo, policija ili prosvjeta. Društvo u kome ćemo u školama birati odlične i najbolje, a ne ponavljачe i podobne. Izbor najsposobnijih predstavnika društvene zajednice u kojoj će se rukovodstva i direktori škola birati prema uspjehu, a ne prema rodbinskom ili materijalnom učinku. Rukovodioce koji, poput diktatora, neće radi političke i druge podobnosti decenijama urušavati vrijednosti naših prosvjetnih, kulturnih i proizvodnih institucija. Zajednicu koju ćemo, usprkos našoj sujeti, graditi zajednički, najprije zbog očuvanja temeljnih dobara i vrijednosti našeg društva.

U ugroženosti Sandžaka participirajuća bošnjačka elita je naslutila opasnost opstanka. Njeni će učesnici trpjeti teške posljedice koje će ih dugo slijediti. Egzekucija Hilmi-bega Kajabegovića, Selima Jusufovića, Nurka Mešića, imama i pjesnika Ibrahima Biočka Pačariza, Nuha Idrizovića i drugih je samo dio tragičnih epizoda. Ubijanje bošnjačkih prvaka i permanentni procesi iseljavanja samo su jedna u nizu posljedica. Hadžet 1945, poznat i kao „Sandžački Gulag“, još jedna je u nizu takvih epizoda akumulacije zla učinjenog ovdašnjim Bošnjacima.

Za sandžačke Bošnjake Sjениčka konferencija je pod-

strijek ka očuvanju identiteta i organizirani otpor zahuktalim asimilatorskim planovima, a za srbijansku javnost prilika da je označe kao akt separatizma i prilika da se medijskom halabukom stekne materijalna korist.

Danas je Bošnjake u Srbiji i njihov opstanak moguće razumijevati jedino preko složenih sistema i mreža dominantnih makrotrendova, koji određuju sveukupnu sadašnjost države u kojoj živimo. BNV i njegovi vijećnici sa ovog mjesta poručuju da je cilj Bošnjaka Evropa bez granica, da se zalažemo za čvrstu zajednicu naroda i jezika u kojoj će Bošnjaci imati svoju zasluženu poziciju i respekt.

Teško je predvidjeti da li bismo danas među postojećom bošnjačkom „elitom“ mogli okupiti toliki intelektualni i nacionalni potencijal. Sve dok lični interes prevladava interese društvene zajednice, Bošnjacima će iskorak iz blata kolektivnog političko-ekonomskog sivila biti nepremostiva prepreka. Sjениčka konferencija za razjedinjene, partijski, vjerski i na svaki način podijeljene i zavađene Bošnjake predstavlja evidentan primjer potrebnog jedinstva i političke odlučnosti. Težnja ka pomirenju i ekonomskom oporavku našeg kolektivita je jedna od prioriteta. Trend rastućeg iseljavanja mladih i nezaposlenih ljudi je evidentan. Opće saniranje naše podijeljene zajednice jedna je od paradigmi koja vodi ka univezalnim demokratskim ciljevima. Bošnjački prvaci na Sjениčkoj konferenciji su sebe vidjeli kao Evropljane i demokrate. Toj i takvoj porodici evropskog demosa treba da teži svaki Bošnjak zemlje Srbije, koja mora iskoristiti svoju historijsku šansu da se toj porodici pridruži.

HISTORIJSKA VALORIZACIJA SJENIČKE KONFERENCIJE U ŠIREM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

Stotinu godina od održavanja Sjениčke konferencije je relevantna vremenska distanca koja daje mogućnost da se da objektivan sud o samom događaju i njegovom značaju. Ne treba biti ništa sporno ako se o jednom događaju nakon sto godina raspravlja iz različitih uglova. Možemo se i ne slagati po istom pitanju. Mišljenja sam da ne treba upasti u zamku pa politizirati ovo pitanje. Treba ga staviti u historijski kontekst, sa relevantnim činjenicama, sa dobrim sudovima, naučnim promišljanjima i dati mu pravu konotaciju. Ta prava konotacija podrazumijeva historiografski kontekst. I svako pitanje u historiji kada se obrađuje ono traži taj historiografski kontekst ako hoćemo da imamo pravu predstavu, pa i pouku od toga šta u historiji proučavamo.

Ovdje imamo jednu dobru osnovu za to – važni su uzroci zbog kojih je došlo do konferencije, kao i sam tok i učesnici konferencije; to je taj proces koji bi trebalo da sadrži historijsku posljedicu.

Kada govorimo o uzrocima, moramo se vratiti u historijsku pozadinu, znati u kakvim okolnostima se održavala sama konferencija, kakvi su to odnosi snaga na međunarodnom planu, s obzirom da se u to vrijeme vodio jedan veliki rat (Prvi svjetski rat), što je imalo utjecaj na tok konferencije. Posebno je važno kakva je uloga velikih sila, kao jedno opće pitanje i opće promišljanje, posebno Austro-Ugarske, na koju se stavlja akcenat da je isforsirala samu konferenciju. Ovdje se ogleda potreba da damo jedan historijski sud odnosa tih snaga i relacija. Svakako, važan je i utjecaj Osmanskog carstva na zbivanja koja su vezana za konferenciju, kao i kakva je uloga Bosne i Hercegovine – jer odlukama deklaracije, na prvom mjestu, Sandžak se veže za Bosnu i Hercegovinu.

Taj historijski kontekst treba povezati i otvoriti relevantna pitanja. To je potrebno i da bismo samoj Konferenciji dali historijsku vrijednost. Ona je vrijedna, taj događaj je vrijedan, Rezolucija je vrijedna, samo mu je neophodna validna historijska valorizacija – Sjениčku konferenciju nije organizirala skupina ljudi, nego najodgovorniji, najodvažniji ljudi koji su predstavljali bošnjački narod u Sandžaku u jednom složenom vremenu, koje je imalo iskustvo, od nekih 3–4 godine (od oktobra 1912. pa do održavanja Kon-

Prof. dr. Izet Šabotić
(1964, Berane). Direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, profesor historije na Univerzitetu u Tuzli (BiH)

ferencije), koje je bilo izuzetno ružno. I to je bila potreba jedne takve reakcije.

Potrebno je još tragati za historijskim činjenicama pomoću kojih možemo stvoriti jaku naučnu osnovu, te da argumentima činjenica, argumentima znanja raspravljamo. Po mom viđenju, Rezolucija, kao kruničalni rezultat te Konferencije, zaslužuje posebnu analizu ne samo sa historijskog, nego i sa pravnog i nacionalnog aspekta. Mislim da bismo na taj način stvorili jednu sliku, onu koja je potrebna jednom ovako važnom historijskom događaju. Posebnu pažnju zaslužuju akteri, učesnici konferencije. Nažalost, malo je podataka o njima na koje sam naišao u onome što sam pročitao. To su ljudi koji su obnašali određene funkcije, koji su pokazali zrelost i, zbog te pokazane zrelosti, imali posljedice. Poznato nam je šta se desilo nakon svih tih događanja i uspostave kraljevine SHS; da učesnici konferencije nisu pošteđeni, da imamo i žrtve. Bjelopoljski gradonačelnik je ubijen. Duljko Ramhusović, ulaskom crnogorskih jedinica Janka Vukotića, posramljen je u Beranama po pitanju mandata, jer mu se akcentiralo učešće na konferenciji.

Neke podatke je potrebno i provjeriti. U historiji se provjerama stalno teži. Odgovorno tvrdim, recimo, da Sulejman Šahman nije bio predstavnik Budimlje. Budimlje je jedno naselje do Berana... (oblast Bihora). Sjedište Bihorske općine je bilo u mjestu Lozna, a Šahmani su iz Lozne. Što znači da je on bio predsjednik općine Lozne, odnosno tog prostora Bihora.

Sve to kad se stavi u jedan traženi naučni kontekst onda dobijamo jedan mozaik jedne historijske priče koja nam je potrebna.

SJENIČKA KONFERENCIJA U OGLEDALU VREMENA

Iako srbijanski mediji već sedmicama kontinuirano pokušavaju da Sjeničku konferenciju diskreditiraju, iskompromitiraju i prikažu kao jedan minoran i beznačajan historijski događaj iz epohe Prvog svjetskog rata, sijaset tekstova čiji su autori srpski historičari, publicisti i žurnalisti dokazuju da je Sjenička konferencija od svih historijskih događaja na teritoriji Srbije i Crne Gore iz doba Velikog rata najpropraćeniji i najkomentarisaniji događaj u 2017. godini. Na taj način srpski mediji su nehatno i ničim izazvani, kao niko do sada, pomogli promociji i afirmaciji Sjeničke konferencije, njenih učesnika i donijetih odluka.

Ono što naročito bode oči je već uobičajeni i neznanstveni način sagledavanja događaja iz prošlosti. Naime, uporno se jedan historijski događaj od prije sto godina, koji je uzročno-posljedično vezan sa ranijim historijskim procesima i tadašnjim aktuelnim događanjima na Balkanu i šire, od srpskih autora sagledava i analizira kroz prizmu dnevne politike i njenih nasušnih potreba. Znatno prije današnjeg okruglog stola i naredne naučne konferencije posvećene stogodišnjoj obljetnici Sjeničke konferencije već se govori o separatističkim i neprijateljskim namjerama ovih skupova, njihovih inicijatora i učesnika. Srpski mediji su očigledno hronično i neizlječivo oboljeli od sindroma fatalizma i kataklizmičnosti.

Sjenička konferencija je proizvod i posljedica okolnosti koje su prethodile Prvom svjetskom ratu, stanja u Sandžaku tokom rata i aktuelnih događanja u 1917. godini. Najpozitivniji i najpohvalniji segment ove konferencije je prisustvo na njoj najznačajnijih i najutjecajnijih bošnjačkih uglednika iz svih sandžačkih mjesta i potpuno jedinstvo u sagledavanju aktuelne situacije, kao i budućeg statusa i položaja Sandžaka.

Uporno se od zlonamjernih komentatora previđa da autori koji sada pišu o Sjeničkoj konferenciji imaju iza sebe i svojih prethodnika čitavo stoljeće življenja u jugoslovenskim državnim tvorevinama i iz njih nastalih državnih subjekata. Bošnjačko stanovništvo Sandžaka je samo 37 mjeseci živjelo u Kraljevinama Srbiji i Crnoj Gori i iz tog kratkog perioda ponijelo uglavnom gorka i negativna iskustva. Od novih država su prihvaćeni kao nepoželjni balast naslijeđen od Osmanskog carstva, kojeg se treba u narednom periodu postepeno oslobađati iseljavanjem, fizičkim uništavanjem ili asimiliranjem. Već u doba Balkanskih ratova nad njima su izvršeni stravični zločini od stra-

Mr. Esad Rahić
(1955), profesor
historije, predsjednik
Društva historičara
Sandžaka. Živi i radi u
Novom Pazaru

ne „oslobodilaca“, a u crnogorskom dijelu Sandžaka bili su izloženi i masovnom nasilnom pokrštavanju. Uplašenost, nesigurnost, beznađe i masovna iseljavanja u Tursku, uz napuštanje ili prodaju svoje imovine u bescijenje – bili su masovna pojava. Preko noći je jedan cijeli narod postao nepismen, jer pisma kojima se služio stoljećima hametice su ukinuta, a nametnuta pisma ratnih pobjednika. Nacionalno negiranje Bošnjaka kao zvanična državna politika Kraljevine od početka je promovirana. Preko noći, na najgrublji mogući način, srušio se cijeli nacionalni, duhovni i kulturni ambijent i kontekst u kojem su stoljećima živjeli sandžački Bošnjaci.

Namjerno se zaboravlja i zapostavlja da je teritorija današnjeg Sandžaka od 1463. do 1877. godine, dakle 413 godina, bila sastavni dio Bosanskog sandžaka, a kasnije pašaluka, ejaleta ili vilajeta. Pri tome, podsjećam, da je još od 1373. godine značajan dio današnjeg Sandžaka bio dio bosanske srednjovjekovne države.

A onda, sve do 1912. godine, Sandžak je i dalje dio Osmanskog carstva, mada ovaj put u okviru Kosovskog vilajeta. Period od 1877. do 1912. godine, odnosno 35 godina bivstvovanja u Kosovskom vilajetu, nije bio ni najmanje dovoljan vremenski period da sandžački Bošnjaci prihvate i dožive Kosovski vilajet kao svoju domovinu u užem smislu. I dalje su njihovi pogledi i srca bili usmjereni prema Sarajevu i Bosni.

Očekivati od sandžačkih Bošnjaka da za nepunih 37 mjeseci, prožetih sa mnogim nedaćama, stradanjima i golgotama dožive Kraljevinu Srbiju i Kraljevinu Crnu Goru kao svoje voljene domovine je zaista nerealno i bajkovito (fatamorganično). Da bi jednu zemlju zavolio, moraš osjetiti da si u njoj poželjan i da te ona voli.

Dakle, tradicija višestoljetnog pripadništva Bosni, u 1917. godini je još uvijek bila svježa i prisutna u sjećanjima i tradiciji sandžačkih Bošnjaka, i zbog toga je jedna od odluka Sjeničke konferencije bila da Sandžak ponovo bude, kao i u proteklim stoljećima, dio Bosne. Ne zaboravimo da je, uprkos brojnim iseljavanjima, bošnjački živalj još uvijek i te godine bio većinsko stanovništvo Sandžaka.

Također, alternativna odluka da Novopazarski sandžak, ukoliko prvi prijedlog ne bude izvodljiv, ima autonoman položaj posljedica je svježih sjećanja na raniji status Novopazarskog sandžaka u okviru Bosanskog i Kosovskog vilajeta.

Ne može se Novopazarski sandžak izjednačavati sa Podrinjem, Pomoravljem i drugim geografskim oblastima, kao što to čini dr. Čedomir Antić, i na taj način falsifikovati historijsku prošlost. Ove geografske oblasti nikada u Osmanskom carstvu nisu imale tretman posebnih administrativno-upravnih oblasti kao Sandžak. Podsjetimo se da je Srbija u vrijeme osmanske vladavine imala kao i Novopazarski sandžak tretman sandžaka, poznat pod nazivom Smederevski sandžak. Nikada kao Bosna nije imala status pašaluka, beglerbegluka, ejaleta ili vilajeta. Ali od 1872. godine Novopazarski sandžak je prerastao u status najviše administrativno-teritorijalne jedinice u Osmanskom carstvu, odnosno postao je Novopazarski vilajet. Ponavljam, Srbija nikada u doba osmanske vladavine nije dosegla status ejaleta ili vilajeta, već samo sandžaka. I nije tačno, kao što to nasumično, po običaju, govori dr. Antić, da je Novopazarski Sandžak postojao samo petnaestak godina. Novopazarski sandžak postoji od 1790. godine, a njegova privremena teritorijalna prekomponovanja nisu od značaja za njegovo kontinuirano postojanje do kraja osmanske vladavine.

Kada je Beograd od 1521. godine, umjesto Smedereva, postao glavni grad Smederevskog sandžaka, on nije prestao da se naziva starim imenom, iako njegovo sjedište nije više bilo u Smederevu. Takva je situacija i sa Novopazarskim sandžakom. Iako je njegovo administrativno-upravno i vojno središte od 1852. do 1912. godine bila Sjenica, i dalje je u osmanskoj administrativnoj nomenklaturi bio poznat pod nazivom Novopazarski sandžak. Zbog toga nije ni najmanje slučajno što je ova konferencija održana u Sjenici, a ne u Novom Pazaru.

Upozorenje učesnika konferencije da će bošnjački nacionalni opstanak na ovoj teritoriji biti ozbiljno doveden u pitanje ako se povoljno ne riješi status Sandžaka pokazao se opravdanim već prvih godina

nakon stvaranja Kraljevine SHS. Odmah su počela stradanja sandžačkih Bošnjaka, što je imalo kulminaciju u događanjima u Šahovićima i Pavinom polju.

Također, podsjećam da je mjesec dana prije Sjeničke konferencije i donošenja Sjeničke deklaracije održana Krfska konferencija i donijeta Krfska deklaracija. I jedna i druga konferencija govore o državnom i teritorijalnom preustrojstvu južnoslavenskih naroda i zemalja. Krfska deklaracija ne predviđa postojanje Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore kao samostalnih državnih subjekata, već govori o unošenju njihovih teritorija u zajedničku jugoslavensku državu, čiji sastavni dio je trebala postati i Bosna i Hercegovina.

Još jedan važan podatak iz iste 1917. godine:

To je godina kada je postojala najveća šansa da Austro-Ugarska, potpisivanjem separatnog mira sa Antantom, pa i sa Srbijom, izađe iz ratnih događanja. To je godina u kojoj su, da bi odobrovoljili austro-ugarske vladajuće krugove, regent Aleksandar i predsjednik vlade Nikola Pašić organizirali Solunski proces na kojem su na smrt osuđeni pripadnici organizacije „Ujedinjenje ili smrt“ ili „Crna ruka“ i njen vođa Dragutin Dimitrijević Apis, koje je bečki dvor optuživao da su direktno učestvovali u organizaciji i realizaciji „sarajevskog atentata“. Osim toga, regent Aleksandar i srpska vlada su za sve vrijeme rata imali tajnu prepisku i tajne pregovore i pokušaje dogovora sa Bečom i Berlinom.

Ove i još neke druge okolnosti su utjecale da dođe do Sjeničke konferencije i do odluka sročениh u okviru, na njoj donijete, Deklaracije ili Rezolucije.

Na stotu godišnjicu od održavanja Sjeničke konferencije autori Memoranduma SANU uveliko vrše pripreme za pisanje, kako kaže poznati književnik Filip David, „Memoranduma dva“, pod kameleonskim nazivom „Deklaracija o opstanku Srba“. Ovo će biti ujedno i modifikovano Načertanje, prilagođeno okolnostima XXI stoljeća. Bošnjaci u Sandžaku će sve ovo, u skladu sa višedecenijskom žalosnom tradicijom, dočekati potpuno nespremni i uljuljkani u vlastite svađe i podjele, zaslijepljeni ludačkom pohlepom za materijalnim dobrima i ličnim bogatstvom.

Ovo je ujedno očajnički i posljednji signal Bošnjacima u BiH, Sandžaku i drugim prostorima gdje obitavaju da i sami zajednički urade Deklaraciju o opstanku Bošnjaka, u kojoj će jasno i nedvosmisleno izraziti zajedničke stavove o aktualnoj situaciji i viđenje budućnosti svih Bošnjaka na bivšim jugoslavenskim prostorima.

ODJEK SJENIČKE KONFERENCIJE IZ 1917. U 2017. GODINI

Rezoluciju koju su donijeli tadašnji gradonačelnici sandžačkih općina, svojim premisama, sudovima i stavovima, u doba imperijalne izolacije, o čemu danas raspravljamo u doba informativne ere sa veoma aktuelnim i značajnim pojedincima, kao da nisu izgubili od autentičnosti i aktuelnosti, kao da raspravljaju danas, za što smo im veoma zahvalni. Slobodan sam iznijeti nekoliko zaključnih zapažanja u vidu deset teza o idejama od prije jednog stoljeća koje su i danas inspirativne za raspravu i otvoreni dijalog:

1. Ne treba bježati od vlastite historije. Jedna je od ključnih komponenti u pogledu na sandžačku historiju jeste čuvena Sjenička konferencija, od avgusta 1917. godine, koja je organizirana u vihoru Prvog svjetskog rata, pod veoma teškim uvjetima. To je bila mirovna konferencija, a ne ustanak, kako to neko želi nametnuti. Njeni organizatori su bili gradonačelnici općina Sandžaka. Upitajmo se koliko je predsjednika sandžačkih općina danas spremno da otvoreno i razgovjetno govore o ovoj temi, tj. da stanu u zaštitu sandžačkog integriteta?

Konferencijom je pokazana briga za opstanak Bošnjaka u Sandžaku, što je smisao politike. Srbi nesmetano obilježavaju Prvi srpski ustanak iz 1804. godine, koji je organiziran uz pomoć Porte iz Istanbula, kao vid otpora anarhističkom puču dahija. Slično onome što je prije godinu dana (gledano iz današnje perspektive) bilo u Turskoj (državni udar). Međutim, otpor protiv dahija se izrodio u ustanak protiv Turske. Ove datume svake godine država Srbija obilježava transparentno i javno, uz pomoć medija i friziranja historije romantičarskog duha i to sve plasira preko medija. Zašto državi Srbiji i njenim desničarima smetaju datumi iz svijeta sandžačke historije? Unutaranji dijalog može se voditi tolerantno, a ne jednodimenzionalno. Jasno, i rasprava o Sjeničkoj konferenciji je pitanje svih pitanja, opstanak Bošnjaka na ovim prostorima. Srbija za Srbe je majka, a za sve druge narode je maćeha. Maćehinski odnos prema manjinskim narodima vodi destruktiji i poniženju. Evropa procjenjuje – kakav je položaj manjina u jednoj zemlji, takva je i demokracija;

2. Ljudski resursi su veoma bitni za stvaranje histo-

Prof. dr. Šefket Krcić (1953), filozof, univerzitetski profesor, pisac, kritičar, enciklopedist, leksikograf, esejist, pjesnik. Redovni profesor Univerziteta u Novom Pazaru. Predsjednik je Matice Bošnjaka – Društva za kulturu, znanost i umjetnost Sandžaka

rije. Uništenje sandžačkih kadrova 1912. godine, zatim 1945. godine, presudilo je da Sandžak ne bude predviđen kao federalna jedinica kako prve, tako i druge Jugoslavije. Ni danas, pored svih uvjeta, Sandžak ne može biti regija zasnovana na evropskim principima;

3. Beograd, posebno službeni Beograd, slavi sandžačkog junaka Sulejmana Balića (1894–1915) kao „Neznanog junaka“, čiji se spomenik nalazi na Avali, kraj Beograda. Svaki uspješan Bošnjak, ako ne može biti progнан, ubijen ili pokršten, mora imati oznaku „neznanog junaka“. Da li će dalja budućnost sandžačkih heroja biti obilježena formulacijom „neznani junaci“? Drugi Bošnjaci su kao borci đurumlije pošli 1915. da brane granice Turske. Mali broj đurumlja se vratio u Sandžak, a pošlo ih je preko 16.000. Isto tako, braneći Beograd, više hiljada Bošnjaka je dalo živote, koji se vode pod šifrom „neznani junaci“;

4. U kontekstu prethodno rečenog spomenut ću i velikana iz kasnijeg perioda u odnosu na period o kojemu danas govorimo – Rifata Burdžovića Trša (1913–1942), koji je bio vođa studenata Beogradskog univerziteta između dva svjetska rata i organizator velike pobune 27. marta 1941, koji kao glasoviti antifašist pada u zaborav od strane Beograda i Podgorice samo iz razloga što se zalagao da Sandžak bude posebna federalna jedinica;

5. Da kojim slučajem američki istraživači sa Univerziteta u Harvardu nisu otkrili Avda Međedovića kao „sandžačkog Homera“ početkom 30-tih godina

prošlog stoljeća, Bošnjaci Sandžaka ne bi mogli dokazati kulturnoj javnosti da su imali najvećeg svjetskog pjesnika. To znači da je Sandžak za svijet fenomen u smislu bogatstva brojnim kulturnim temama;

6. Sto godina Sjениčke konferencije je datum iz povijesti Sandžaka koji nosi ideje iz Rezolucije koje i danas traju. Te ideje žive u fazama uspona i rastakanja Sandžaka, sintetično iznijetih u tri stava, od kojih, nažalost, ni jedan od njih nije realiziran, ali zacijelo pripada historiji političkih ideja. Povod za održavanje ove Konferencije jesu genocidni zločini prozetelizma nad Bošnjacima i Albancima 1913. godine u Plavu i Gusinju, o čemu je posebno na Konferenciji izvijestio gradonačelnik Berana Duljko Ramhusović. Dakle, potrebno je precizno iznijeti uzroke i posljedice Sjениčke konferencije, jer ćemo tako razumjeti nužnost održavanja i značaj ovog historijskog događaja;

7. Zaključci sa Sjениčke konferencije iz 1917. godine i danas su aktuelni i mogu biti podsticajni za dalju racionalnu i humanu internacionalizaciju i rješavanje sandžačkog pitanja u novim uvjetima. Konferencija je održana 5 godina nakon srpsko-crnogorske okupacije Sandžaka bez povoda, sa tendencijom istrage nad pripadnicima islamske vjere. Zato o ovim pitanjima treba otvoreno razgovarati i raspravljati, kako bismo vratili međusobno povjerenje, koje bi trebalo da iznudi zvanično državno javno izvinjenje, koje bi vodilo pomirenju među narodima koji žive na ovim surovim balkanskim prostorima;

8. Nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), 1918. godine, sudionici Sjениčke konferencije su likvidirani bez suđenja, po kratkom postupku i bez ikakvog pravnog osnova. Ti heroji su

zaslužili da se spomenu, da im se izgradi spomen obilježje, jer je njihovu zabrinutost i definisanje problema rehabilitirala bošnjačka historija;

9. Da su kojim slučajem, umjesto Osmanlija, balkanskim prostorima vladali petsto i više godina Amerikanci i Englezi, nitko ovdje danas ne bi govorio ovim jezikom kojim se mi služimo i razumijemo, niti bi bilo Srba, Bošnjaka, Karadačana (čitaj: Crnogoraca), niti Hrvata; niti bi bilo pravoslavnih crkava, niti džamija. Zato nas čudi zašto se Bošnjacima „psuje turska majka“ kad oni (Bošnjaci) nisu Turci. Bošnjake sa Turcima povezuje religijsko – islamsko osjećanje, kao što Srbe, kao pravoslavce, povezuje sa Rusima, iako su Srbi i Rusi dva naroda. Otuda dolazi i moj apel da je nedopustivo i da je neetično da se Bošnjacima psuje turska majka od strane srpskih moćnika. Ako oni to i dalje nastave, onda oni (Srbi) psuju vlastitu majku. Ovu tezu trebaju na umu da imaju lideri svih političkih stranaka u Srbiji;

10. Napokon, danas trebamo vidjeti kuda ide Sandžak? Zašto su Bošnjaci u Južnom Sandžaku 21. maja 2006. godine glasali protiv Sandžaka na Referendumu o nezavisnosti u Crnoj Gori kad je to bio čin razdvajanja i razbijanja Sandžaka, odnosno uništenja slobode sandžačkog čovjeka. Sandžak treba biti jedinstvena evropska regija zasnovana na principima, kako su to građani Sandžaka odlučili na Referendumu od 25. do 27. oktobra 1991. godine. Taj Referendum ne ugrožava teritorijalni integritet ni Srbije, niti Crne Gore, već na jedan način podržava stavove legendarne Sjениčke konferencije iz 1917. godine. Zato danas rasprava o dometima Sjениčke konferencije jeste pitanje šta treba da vlasti zna-

ju u cilju mirnog i pravednog rješenja Sandžačkog pitanja. Na ovo pitanje treba podjednako da uzmu učešća ne samo beogradski, već i podgorički i sarajevski eksperti i rukovodioci, koji moraju znati da su Bošnjaci u Sandžaku marginalizirani od srpskog i crnogorskog režima i da trebaju pravno steći svoje mjesto pod suncem ovog neba, jer su autohton narod, i da se više ne iseljavaju pod pritiskom režima, već da žive kao i svi slobodni ljudi svijeta.

Epilog:

Ova 2017. godina, na obilježavanju stogodišnjice čuvene Sjениčke konferencije (koja datira od avgusta 1917. godine), prilika je da se uspostavi dijalog među historičarima iz regiona, posebno susret i razmjena mišljenja između bošnjačkih, srpskih, crnogorskih znanstvenika i historičara o ovom događaju, bez ideoloških premisa. Konferencija predstavlja stručnu raspravu, razgovor, a ne ustanak, kako misle beogradski mediji.

Dobro je što je ovaj skup (Okrugli sto, „Sjениčka konferencija“, Bošnjačko nacionalno vijeće, Novi Pazar, 19. avgust 2017) održan. Još bolje bi bilo da otvorenije i iskrenije razgovaramo i raspravljamo.

Gradonačelnici općina Sandžaka su u avgustu 1917. bili jedinstveniji u svojim stavovima i zato su donijeli ovu veoma sažetu i dalekosežnu Rezoluciju, koja je predmet naše rasprave.

Ne želim da budem pogrešno shvaćen, a vi prosudite kako sami osjećate i želite. Danas sam na Svečanoj sjednici vidio predsjednike nekih općina Sandžaka, ali samo neke. Ponudio sam im, nakon održane Svečane sjednice, da pođemo u obližnju knjižaru „Službeni glasnik“, da im kupim, kao hediju, po jednu knjigu iz oblasti prava i društvene teorije, kako bih pojačao njihove kapacitete. Nažalost, oni su se brzo udaljili iz ove sale.

Drago mi je da sam ovdje, poslije više od dvije i po decenije, sreo sudionika ove rasprave Daut-beya Nuruleya iz Istanbula. Sjećam se njegovih prijevoda sa turskim zvaničnicima početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, kada smo internacionalizirali *sandžačko pitanje* pred turskim institucijama i javnošću. Imajući sve to u vidu, slobodan sam predložiti da Svjetski bošnjački kongres sa sjedištem u Sarajevu i u Novom Pazaru, uz pomoć Daut-beya i institucija iz Istanbula, organiziraju jedan veliki skup o Sandžaku ne samo o Sjениčkoj konferenciji, već i o drugim pitanjima koja

se tiču našeg daljeg opstanka na ovim prostorima, a posebno u vezi sa prevazilaženjem naše aktuelne podijeljenosti, u cilju prevazilaženja paralelizama.

Grupa sudionika ove rasprave koja je najavljena u programu (prof. dr. A. Muratović i prof. dr. J. Fehratović) odustala je od učešća. Kako imam informaciju, odbili su da uđu u salu iz razloga što nije ispoštovan dogovor da „odmetnute hodže“, koji nisu predviđeni kao sudionici, ne budu prisutni, jer to stvara dodatne probleme. „Sjениčka konferencija“ je bila najbolja prilika da svi, bez predrasuda, gledamo jedni drugima u oči, kao i da se poštuje dogovor, u cilju rješavanja statusa Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, kao internacionalizacije sandžačkog pitanja, što je preduvjet našeg opstanka na ovim prostorima. Žao mi je što nisu i oni prisutni, jer su mogli ponuditi argumente.

Prilikom pripreme referata za ovu raspravu, ja sam dao prijedlog organizatoru, kolegi dr. R. Škrijeljlu, da se obavezno na ovaj skup pozove reis-ul-ulema IZ BiH dr. Husein ef. Kavazović, da upravo on, u ime jedinstvene Islamske zajednice i naše matične zemlje Bosne i Hercegovine, poselami ovaj skup, s nadom da se ubuduće prevaziđu podjele među našim imamima i intelektualcima. Isto smatram da su predviđene kolege za ovu raspravu, profesori sa Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru, koji su članovi Bošnjačkog nacionalnog vijeća, trebali ući u salu i da jasno kažu za govornicom tko je prekršio dogovor. Zbog čega su oni odustali od sudjelovanja u obilježavanju 100-te obljetnice Sjениčke konferencije? Oni su obrazovani ljudi, javni djelatnici i imali bi šta da kažu! Ovo je bio legalno prijavljen skup, za kojeg svi državni organi znaju, čak su i njegovo održavanje finansirali, bez obzira što aktuelna štampa kontroverzno o njemu piše. Mi (sudionici ove rasprave), kao svijest i savjest bošnjačkog naroda, trebamo biti jasni pred narodom. I njihove stavove su trebali zabilježiti svi mediji. Sve dok Bošnjaci jedni od drugih okreću glavu, bošnjačko i sandžačko pitanje će biti marginalizirano i, kao takvo, potisnuto.

Stoga, ponoviću riječi s početka, dobro je što se ovaj skup održao. S obzirom na odsustvo relevantnih sudionika, ovaj skup ipak nije dao željene rezultate.

(Izvod iz naučno-istraživačkog rada „Društveno-politički, pravni i historijski značaj Sjениčke konferencije“ – Neznani/znani junak Sulejman Balić i Sjениčka konferencija, 1917–2017“)

SJENIČKU KONFERENCIJU PROMATRATI U KONTEKSTU BOŠNJAČKOG POLITIČKOG UMA

Naš je zadatak Sjeničku konferenciju staviti u jedan povijesni kontekst i kao takvo pitanje ga definirati. Treba izbjeći bilo kakvu politizaciju i ne treba reagirati na analitičare i historičare koji apriori tu priču svode na age i begove, dajući tome neku pežorativnu dimenziju. Volio bih kad bismo ovaj događaj u Sjenici vezali za jedan širi bošnjački kontekst u 19. stoljeću.

Poznato nam je da je Husein Gradašćević pokrenuo zahtjev da Bosna bude autonomna u sklopu Osmanškog carstva 1831. god. Dakle, urađeno je to mnogo prije Hrvata i Srba, njihovih nacionalnih pokreta, ideja, načertanija (1844), ilirskog pokreta (1835) i sl. Mi smo znali ko smo, šta smo i šta hoćemo. Tada je taj pokret nesretno završio i mi u Bosni smatramo da je poslije Huseina Gradašćevića nastupilo crno doba za Bosnu. Jer je Bosna i bošnjački intelektualni um obezglavljen. Mi u Bosni imamo sasvim drugačiji odnos prema Osmanškom carstvu od Bošnjaka Sandžaka i Crne Gore, Kosova; sasvim drugačije razumijevamo Osmanško carstvo u 19. stoljeću. Moji preci, ili veliki dio Bošnjaka, su u 19. stoljeću junački ratovali protiv sultana. Mi to krijemo, danas o tome vrlo malo pričamo, a nama su Osmanlije nanijeli velike gubitke u 19. stoljeću.

Zašto ovo naglašavam?

Mi smo u 20. stoljeće ušli obezglavljeni. Pogledajte, kada su evropski narodi pravili nacionalne države, mi još imamo feudalnu predstavu političkog organiziranja zajednica. Pa naši preci na početku 20. stoljeća prave Gajret, Muslimansku nacionalnu organizaciju. Svi prave države na početku 20. stoljeća, jedino mi Bošnjaci pravimo religijska geta. Nespremni da se suočimo sa bitnim evropskim procesima, a jedan od bitnih evropskih procesa od kraja 18. stoljeća jeste proces nacionalizma, tj. stvaranje nacionalnih država. Bojim se da do dana današnjeg to nismo shvatili. Ovi ljudi koji su se 1917. godine u Sjenici sastali vidjeli su šta je Prvi svjetski rat uradio, šta je na Krfskoj konferenciji dogovoreno. Vidjeli su da nestaje Osmanško carstvo, da ga nema, da se dešava „povijesna slika“ i da će se bitno to njih ticati.

Sjenička konferencija u ovome kontekstu – kad nestaje Osmanško carstvo, kada nestaje Bosne u sklopu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – predstavlja pokušaj da mi promislimo svoju sudbinu.

Imamo vrlo malo kvalitetnih historijskih, socioloških, politoloških i antropoloških radova o Sandžaku. Koliko ja znam, Kenet Morison i Elizabet Robinson su napisali o Sandžaku jednu knjigu, postoji jedan histo-

**Prof. dr. Senadin La-
vić**, profesor na Uni-
vezitetu u Sarajevu,
glavni urednik uni-
verzitetškog časopisa
“Pregled”, predsjednik
BZK “Preporod” BiH

ričar u Jeni, Franc, koji također piše o Sandžaku (dao je nedavno intervju za list „Stav“). Ako su ti radovi i rađeni, uglavnom su rađeni od strane drugih. Što znači da imamo strašan metodološki problem pred sobom, metodološku zamku. Dakle, sve slike o nama već postoje, a napravljene su u Beogradu, Zagrebu, Beču.

Mi smo u tim slikama vrlo ružno i primitivno predstavljani. Možete sad zamisliti pred kojim se velikim zadatkom nalazimo: da kao jedan evropski narod pokušamo pokazati sasvim drugačiju sliku o sebi – historijski, sociološki, politološki, antropološki itd. Taj teški zadatak je zapao našoj generaciji u ruke, ljudima koji danas žive i koji su dužni da ga promisle. Sjenička konferencija se mora staviti u kontekst bošnjačkog političkog uma.

Prijedlog: Napraviti biografske slike o učesnicima Sjeničke konferencije – sa stanovišta historije; njihovog kulturnog, političkog i ekonomskog života, od njih napraviti nešto što je važno za kulturno pamćenje Bošnjaka. Dakle, otkriti šta se nama Bošnjacima dešava u 20. stoljeću. I shvatiti to kao put bošnjački u dostizanju svijesti o slobodi političke svijesti.

Sjenička konferencija se ne smije tretirati kao priča o nekim agama i begovima koji pokušavaju zaustaviti jedan konzervativni propali sistem zarad svoje pozicije i svoje moći, i tako nastaviti Osmanško carstvo, što srpsko političko mnijenje i želi preusmjeriti u tom smjeru. Mi trebamo nastaviti, razviti priču o tome da se radi o bošnjačkom političkom umu i bošnjačkom političkom interesu, bez obzira jesmo li ga ostvarili ili nismo. Kako možemo vidjeti na osnovu samih ideja iz Rezolucije, nismo ga ostvarili. Nažalost, ta konferencija je ostala negdje u zapečku, prije svega od strane nas koji smo odgovorni da se brinemo o tome.

Da bi se dobila historijska slika toga što jeste Sjeni-

ka konferencija, bošnjački historičari bi morali mnogo raditi – potrebno je sve postojeće dokumente sakupiti, koliko i gdje ih ima, i izvršiti interpretaciju historijsku, sociološku, politološku tih dokumenata. Doći do određenih stavova, te stavove, kako reče prof. Šabotić, stručno provjeriti i ne dopustiti da budu politizirani ili, kako to radi srpska mitomanijska historiografija, da od njih napravimo neku veliku lažnu priču. Kada te stavove provjerimo, onda ćemo doći do onoga što zovemo historijsko objašnjenje događaja i onda ćemo imati određene zaključke. To što uradi ova generacija, to će ući u povijesnu sliku ovoga prostora kao politička, historijska i kulturna činjenica. Ako to ne uradimo, onda ćemo spasti na jeftino politikanstvo, raspravljat ćemo o politici sa „čedomirima antičima“ i sličnim pojavama, i naše znanje biće pomučeno o toj činjenici.

Ja bih molio sve ljude koji hoće da se bave ovom temom da nastave raditi kao znanstvenici istraživači.

Dopustite mi da iznesem nekoliko stavova:

Kada posmatramo muslimane Balkana, posebno među njima Bošnjake, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, možemo uočiti neke bitne karakteristike. Vidljivo je, prvo, kako muslimanski narodi na Balkanu nisu bili u stanju formirati uspješne nacionalne države. Albanci jesu, ali ta država nije bila razvijena, sve do nedavno. Drugo, vidimo kako su ti narodi ostali na razini prevaziđenih feudalnih naracija o sultanu i carstvu kao izvanpovijesna etnička skupina.

Činjenica je da Bošnjaci Crne Gore i Sandžaka imaju sasvim drugačiju sliku o Istanbulu od Bošnjaka u Sarajevu, Travniku, u Tuzli. Ako govorimo o muslimanima koji su predstavljali vlast u tom periodu, naprimjer: Dželaludin-paši, bosanskom beglerbegu (1819-1822); Abdurahman-paši, vojskovođi koji je 1827. godine ukinuo janjičarski red u Bosni, pogubivši veliki broj bosanskih prvaka - zločine koje su oni počinili u 19. stoljeću sasvim je moguće porediti sa nekim danas, kakvi su Mladićevi ili Karadžićevi. Poznavanje ovih historijskih činjenica su osnov političke svijesti Bošnjaka, i time se razbija naša ideologizirana i idealizirana predstava o otomanskom sultanatu.

Oko Bošnjaka je u tom periodu vladao sasvim drugi djelatni princip epohe evropskog nacionalizma, prepoznatljiv kroz procese stvaranja nacionalnih država Srbije, priznate 1878, Crne Gore, Bugarske, Rumunije, Albanije itd. Gdje god su se našli muslimani Balkana poslije 1878. god, a đaci u školama uče: 1821–1924, oni su protjerani ili pobijeni. Pet i po miliona muslimana je od 1821. do 1924. pobijeno, nestalo i protjerano, a to u oblasti nauke - historijske demografije, statistike, politologije - niko u Evropi nije primijetio. Poniženi su, pokrštavani (u Plavu

i Gusinju), dehumanizirani i obespravljani. Teritorije na kojima su stoljećima i stoljećima živjeli, iz kojih su ponikli, okupirane su i uključene u sastav drugih država. Tako su se Bošnjaci i dijelom Albanci našli kao manjine u većim političkim tvorevinama. Avdo Sućeska, bosanski historičar, upozorio je da je ovaj proces destrukcije Bošnjaka, odnosno muslimana na Balkanu, krenuo poslije poraza 1699. god u Beču.

Ako nastavimo promatrati karakteristike muslimanskih naroda na Balkanu, posebno našeg bošnjačkog naroda i albanskog, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, vidjet ćemo da taj narod, nažalost, ne posjeduje izraslu i oblikovanu društveno-znanstvenu inteligenciju, tu mislim na povjesničare, jezikoslovce, etnologe, metodologe, filozofe, sociologe, pravnike itd. Vrlo malo smo imali takvih umova na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i takvu vrstu društvene inteligencije koja bi vodila proces stvaranja nacionalne države i političke borbe za Bosnu i Bošnjake Sandžaka i ostalih gdje god žive. Safvet-beg Bašagić, npr., je doktorirao 1910. u Beču. Takvu inteligenciju Srbi su imali u Vojvodini, Novom Sadu, još u 19. stoljeću i ona je bila pod utjecajem evropskih ideja nacionalizma, naročito austrijskih i ruskih. Bošnjačke slike svijeta još su tada bile određene nadom da će sultan da se vrati na Balkan i ponovo uspostavi stari sistem Osmanskog carstva ili osmanskog sultanata. Da bi shvatili da je to carstvo otišlo i da se više nikada neće vratiti, Bošnjacima je trebala društveno-znanstvena inteligencija, koja je jedina mogla razumijevati povijesno-političke i geopolitičke procese. Bojim se da ni dan-danas nemamo kvalitetno razvijenu takvu vrstu inteligencije.

Muslimani Balkana, ovdje posebno mislim na Bošnjake, nisu do sada uspjeli dezavuirati ahistorijsku pripovjest o tome kako islam i muslimani ne pripadaju evropskom svijetu. Nismo uspjeli dezavuirati jednu opaku lažnu priču da ako nema Osmanskog carstva, nema ni muslimana, s porukom „bježte iz Rume, bježte iz Evrope; vi ne pripadate ovdje, ovo je hrišćanski prostor“ itd.

Dakle, naveo sam nekoliko karakteristika bošnjačkog naroda u to vrijeme, ima ih još naravno, i veoma je važno da ih razumijemo, da se njima bavimo, jer ćemo tek tad vidjeti koliko smo bili nemoćni u Sjenici 1917. godine. A imali smo svijest da znamo šta bi trebalo uraditi.

Te godine na kraju 19. stoljeća i 1992./1993. su vrlo slične godine po tome da smo negdje morali bježati, iseljavati. I danas negdje idemo. Volio bih da se ne dešava kao do sad da od 10 momaka iz Novog Pazara 9 odlazi u Istanbul, a jedan u Sarajevo; volio bih da ostanu ovdje – da se obrazuju svugdje po svijetu, ali da se vrate ovdje, da se razvija ovaj kraj, gdje Bošnjaci žive.

RIZA-BEG MURATBEGOVIĆ gradonačelnik Novog Pazara (1916-1918)

Riza-beg Muratbegović je bio gradonačelnik Novog Pazara, koji na tu funkciju dolazi polovinom 1916. godine, i ostaje do 1918. Jedan je od učesnika Sjениčke konferencije, 1917. godine.

Djelovanje Riza-bega pod austrougarskom vlašću

Nakon povlačenja vojske Kraljevine Srbije prema Kraljevini Crnoj Gori i Albaniji, u jesen 1915. godine, teritoriju Raškog okruga zaposjele su austrougarske trupe. U cilju obezbjeđivanja uvjeta za trajno posjedovanje ovih teritorija, nova austrougarska vlast je već 1. januara 1916. godine formirala Vojni generalni guverner za Srbiju, sa sjedištem u Beogradu. Vojnom generalnom guverneru za Srbiju su, 15. marta 1916. godine, pridodati i okruzi: Novi Pazar, Kosovska Mitrovica i Prijepolje, tako da je Guverner bio podijeljen na 13 upravnih jedinica (na grad Beograd i 12 okruga).

Sjedište vojne i upravne komande Novopazarskog okruga bilo je u Novom Pazaru, a neposredno su mu bile potčinjene vojne i upravne sreske komande u: Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu. Vojne ispostave postojale su u Ribariću, Tutinu i Šaronju, gdje su se građani javljali na proziv.

Uporedo sa vojnim organima vlasti postojali su i civilni organi vlasti ili, kako ih je austrougarska administracija nazivala, općinska poglavarstva. Vojna i civilna vlast su funkcionirale tako što su vojne vlasti, u pisanoj formi, preko proglasa, izdavale naređenja koja su morala biti sprovedena u naznačenom roku. Vojna naređenja su se odnosila na djelatnosti kao što su: prikupljanje podataka o stanovništvu, ubiranje osmine na imovinu i prinose, opismenjivanje i prosvjećivanje (uvedeni su hrvatski jezik i latinično pismo), javni radovi (kuluk), angažovanje u dobrovoljnim vojnim jedinicama (đurumlje), porezi u poljoprivrednim proizvodima do rekvizicije stoke i usjeva i privremene obaveze u sakupljanju šumskih plodova i ljekovitog bilja.

Zadatak austrougarske uprave u Novom Pazaru i okolini bio je dvostruk:

1. obezbijediti pobjedničkim državama da tokom rata čvrsto drže zaposjednute teritorije i da, u

Prof. dr. Hivzo Gološ
(1956, Tutin), radi u Istorijskom arhivu „Ras“ u Novom Pazaru. Kao angažovani profesor radi na nekoliko univerziteta

najvećoj mogućoj mjeri, bezbjedno koriste prirodna bogatstva za potrebe svoje ratne privrede;

2. obezbijediti svakoj od ovih država ostvarivanje sopstvenih planova o trajnom sticanju teritorija i političkih i privrednih dobitaka kad bude uspostavljen mir.

Nakon okupacije ovog kraja nastali su progoni i hapšenja stanovništva, pretežno srpskog, koje je odvođeno u logore Austro-Ugarske monarhije.

Riza-beg Muratbegović je bio jedan od najbogatijih novopazarskih begova, imao je oko 100 čipčija. Bio je pismen građanin. Osnovno obrazovanje je sticao u novopazarskim mektebima, kao i mnoga begovska novopazarska djeca. Kao častan građanin, cijenjen je bio u doba osmanske vlasti.

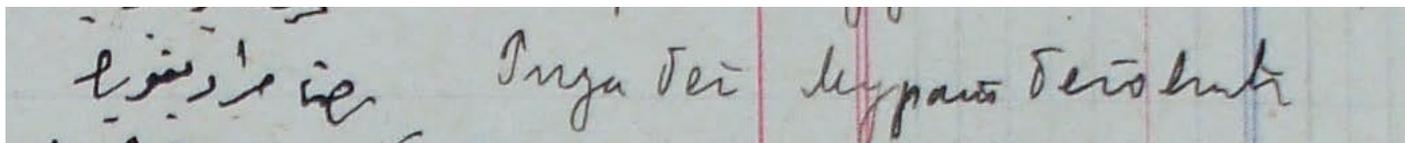
Riza-beg Muratbegović je, kao građanin Općine Novog Pazara, uredno izmirivao svoje obaveze. Evidencija o njemu glasila je: „Obveznik R br. 1279 Riza-beg Muratbegović plaćao je 1000 – hiljadu dinara“, što nam govori da je bio izuzetno bogat građanin Novog Pazara.

Odgovorno i uredno obavljajući svoju odborničku dužnost Općine grada Novog Pazara, od 1913. do avgusta 1915. godine, Rizabegu Muratbegović su zasluženno povjeravani razni poslovi i kao i članstvo u raznim komisijama.

Kao odbornik, Riza-beg Muratbegović je bio član delegacije koja se u ime Novog Pazara, 1914. godine, predstavila Vladi kralja Petra I Karađorđevića u Beogradu i izjavila podaničku vjernost. Delegaciju su činili: predsjednik općine Novi Pazar Salih-beg Rasovac, kmetovi: Šahsuvar-beg Čavić i Petar Kula-

gić; odbornici: Riza-beg Muratbegović, Dželil-aga Agušević, Hamid Ćilerdžić, efendija Tufik – muftija, Toma Protić Prot, Kosta Babić, Omer-beg Ejupbegović i građani: Abdurahman efendija, Sinan-aga Bošnjović, Petar Mirković i Jako Mošov Bahar.

mandat predsjednika Hamid-age Ćilerdžića i Riza-bega Muratbegovića, iako oni za to nisu bili odgovorni; hapšenja i deportovanja su se najviše dešavala početkom Prvog svjetskog rata, a kasnije sve manje, i to bez učestvovanja pomenute dvojice.

Potpis odbornika Rizabega Muratbegovića, 14. januar 1914.

Dolaskom Austro-Ugarske smijenjena je stara općinska uprava u Novom Pazaru i postavljena nova, u koju su ušli Hamid-aga Ćilerdžić – kao predsjednik, Riza-beg Muratbegović, Salih-beg Rasovac i Ahmed-aga Koman – kao potpredsjednici.

Prva velika i najodgovornija funkcija Riza-bega Muratbegovića u toku Prvog svjetskog rata bila je imenovanje za okružnog načelnika Okruga Novog Pazara sa sjedištem u Novom Pazaru, 1915. godine. Na Rizabegov prijedlog, za komandanta žandarmerije postavljen je bivši major turske vojske Hivzi efendija, koji se isticao u zavođenju reda u Novopazarskom okrugu. Okružni komandant žandarmerije je, po svom izboru, sastavio žandarmeriju koja je progonila i Srbe i muslimane, odnosno sve one koji su u periodu 1912–1915 bili istaknuti u vojsci, policiji, sudstvu i civilnim organima vlasti a bili su neposlušni novoj vlasti; bili su proganjeni i internirani u logore koji su se nalazili u Njemačkoj i Mađarskoj.

Predsjednik Općine novopazarske Riza-beg postaje polovinom 1916, i tu funkciju vrši sve do oktobra 1918. Na položaj predsjednika općine imenovan je od strane austrougarske vojne i civilne vlasti, umjesto Hamid-age Ćilerdžića, koji je osuđen i sproveden u beogradski zatvor. Ostala je enigma zbog čega je Hamid-aga Ćilerdžić osuđen i sproveden u beogradski zatvor, što znači da nije sproveden u veći logor kakvih je bilo širom Austro-Ugarske monarhije. No, nikada nije vraćen na mjesto predsjednika Novog Pazara.

Riza-beg je bio na vlasti u vrijeme Prvog svjetskog rata kada su pojedini građani iz Sreza deževskog internirani u Mađarsku, Češku, Austriju i Njemačku. Internirano je preko 500 ljudi od 16 do 50 godina starosti, a veliki broj se povukao sa srpskom vojskom i preživio golgotu preko Prokletija i Albanije. Interniranje srpskog stanovništva je jedina tamna mrlja na

Po dolasku na rukovodeće mjesto, Muratbegović je bio suočen i sa problemom velike suše (1916. godina). Dažbine i obaveze stanovništva su rasle. Seosko područje je bilo preopterećeno četvrtinom prema begovima i desetinom svog imetka prema državi. Uz ove obaveze nastali su problemi u mjerenju stoke, koja je oduzimana za potrebe vojske. Njeno mjerenje je praćeno netačnim mjerenjem neispravnim vagama. Zato je u narodu nastala poslovice: „U zlog gazde i kantar ne valja.“

Pored stradanja stanovništva za vrijeme Prvog svjetskog rata, u Sandžaku, na Kosovu i Metohiji tokom 1916. i 1917. godine, prikupljen je veliki broj „đurumlja“. Samo iz Novog Pazara (Sreza deževskog) otišlo je oko 2000 Bošnjaka. Od toga broja oko 300 „đurumlja“ bilo je iz grada Novog Pazara. U prikupljanju „đurumlja“, pored Riza-bega, istakao se Rizo Murtezić, koji je, na prijedlog Krajskomande Novog Pazara, obišao, sa još nekoliko muslimana, guvernera Glavnog guvermana za Srbiju u Beogradu. Od guvernera je dobio dozvolu za prikupljanje dobrovoljaca. Prikupljanje je vršeno pod parolom: „Ko je Turčin, neka se javi u dobrovoljce.“ Turska se borila na strani Centralnih sila, koju su predvodile Austro-Ugarska i Njemačka, protiv sila Antante, te je akcija prikupljanja dobrovoljaca među muslimanima bila uspješna. „Đurumlje“ su se borile protiv ruske vojske na Istočnom frontu, ali jedan broj njih borio se i u Africi.

„Đurumlje“ – dobrovoljci su se borili na Istočnom frontu (Galipolju). Osmansko carstvo je nakon poraza u Prvom balkanskom ratu napustilo Sandžak. Nakon dvije godine uslijedio je Prvi svjetski rat. I pored toga što su veze sandžačkih Bošnjaka s Osmanlijama bile naglo pokidane, na hiljade Sandžaklija, tzv. „đurumlja“, pristupilo je redovima osmanske vojske, te na Galiciji ratovalo protiv Rusa.

Prikupljanje „đurumlja“ je vršeno putem regrutacije svih muslimana, ali svi su dobili epitet „đurumlja“ – dobrovoljac. Mnogi su se ranije, u vrijeme balkanskih ratova, povukli sa osmanskim vojskom, te su i oni učestvovali u borbama protiv Antante, koja se borila protiv Osmanlija. Od preživjelih đurumlja jedni su prešli u Anadoliju, priključili se Oslobođilačkom ratu, a drugi su se nastanili u raznim dijelovima Turske. Mali broj đurumlja uspio se vratiti u Sandžak. Njihov mukotrpan povratak u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca išao je preko Solunskog poslanstva. Broj bosanskih i sandžačkih dobrovoljaca koji su došli na ratište Čanakale, a koji su i nakon toga ostali da se bore, iznosi oko 15.700 ljudi. Svi su oni bili mlađi od dvadeset četiri godine.

Bošnjaci su se odazvali odbrani Hilafeta u vrijeme kada su mnoge zemlje i narodi što su se nalazili u sastavu Osmanske države okrenuli leđa Carevini. Na čelu onih koji su organizovali ovu vojsku dobrovoljaca nalazili su se Riza-beg Muratbegović i Rizo Murtezić iz Novog Pazara i Ahmet-aga Hamzagić iz Tutina. Borba za Istanbul doživljavana je kao borba za islam. Osim u ljudstvu, Bošnjaci su također pomogli i imetkom. Sakupljeni novac i nakit poslali su Fevzi Čakmak-paši, koji je izvjesno vrijeme obavljao funkciju mutesarifa u sandžačkom gradu Taslidži (današnje Pljevlje).

Pored učestvovanja u prikupljanju „đurumlja“, Riza-beg Muratbegović je učesnik Sjениčke konferencije, 12.–14. avgusta 1917. godine. Gradonačelnik Novog Pazara Riza-beg predvodio je četvoročlanu novopazarsku delegaciju sa predstavnikom k.u.k. Okružne komande Oblt. Čanićem. Njegova je zasluga što su vojni i civilni organi vlasti prisustvovali Sjениčkoj konferenciji.

Zaključak: Na Sjениčkoj konferenciji su prisustvovali civilni i vojni organi vlasti u Srbiji. Demokratski put do ostvarenja cilja je sproveden od zakazivanja konferencije do donošenja deklaracije. Kao što se vidi iz završnih delova deklaracije, insistirano je na razgovoru i dogovoru sa najodgovornijim organima vlasti u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.

Konferencija u Sjenici bila je javna i zasnovana je na demokratskom principu jer su iz svih gradova Sandžaka prisustvovala delegacije tadašnjih vlasti.

Pokrenuto je pitanje Sandžaka i njegovo rješavanje demokratskim putem. Tražen je razgovor sa vojnim i civilnim organima vlasti u Beogradu, Sara-

jevu i Crnoj Gori.

Iz navedenog se vidi da nije bilo mjesta pokretanju krivičnih postupaka pred redovnim sudovima Kraljevine SHS, koja je proglašena 1. decembra 1918. godine.

Suđenja učesnicima Sjениčke konferencije 1919. godine su bila političkog karaktera. Riza-begu je suđeno u odsustvu.

Kraljevina SHS je, 1921. godine, podijeljena na oblasti. Pojedini dijelovi Sandžaka su pripali Raškoj oblasti, drugi Zetskoj, a treći Užičkoj oblasti.

Zasluge Riza-bega za narod Sandžaka

Za vrijeme dok je Riza-beg bio predsjednik Općine Novog Pazara, učenici svih uzrasta su u školama imali besplatni školski pribor i učila, koja je austro-ugarska komanda iz Beograda dostavljala Okružnoj komandi Novi Pazar. Bez obzira na sve primjedbe u vezi sa postavljanjem nastavnog kadra, pojedine škole su imale sve uvjete za dobar rad. U Osnovnoj školi u Novom Pazaru radio je Volf Jozef, vojni učitelj. On je bio raspoređen kao upravitelj ove osnovne škole, koja je uspješno radila. Pored njega radio je i Asim Salihamidžić.

U vrijeme Prvog svjetskog rata, a u toku Rizabegovog mandata kao presjednika, počela je izgradnja puta preko Plane u blizini manastira Sopoćani. Izgrađivan je putem obaveznog kuluka. Njegovi temelji, bankine i potporni zidovi su tako dobro urađeni da su neoštećeni očuvani punih sto godina bez ikakvog održavanja. Odabran je pravac gdje ima manje uspona, nema klizišta, kretao se u prisoju planine i mnogo je kraći od puta Donja Pešter–Novi Pazar.

Pored ovog puta rađeni su putevi Novi Pazar–Sjenica, Novi Pazar–Raška i put uz reku Jošanicu, koji je završen u drugoj polovini XX vijeka.

Za vrijeme vlasti Riza-bega Muratbegovića postignuti su dobri rezultati upravljanja: policijska služba u Novom Pazaru dobila je pse za dresiranje; dobijeno je odobrenje za građenje solane u Novom Pazaru; slati su Generalnom guverneru za Srbiju u Beogradu izvještaji o zanatima, industriji i trgovini; pokrenuta je izgradnja sušare za mesne proizvode; rađene su lovačke karte za njemačke oficire. Jednom riječju: Novi Pazar se kretao uzlaznom linijom privrednog razvoja.

Za vrijeme mandata predsjednika Riza-bega

Muratbegovića Novi Pazar su posjetili zemaljski komesar Ljudevit Taloci i guverner Adolf fon Remen. Te posjete su imale veliki značaj za privredni, ekonomski i vojni razvoj i značaj Novog Pazara i okoline.

Bez obzira na velike uspjehe koje je postizao, Riza-beg se sa svojim saradnicima, begovima i agama iz novopazarskog kraja, u novembru 1918. godine, zajedno sa austrougarskim vojnim i civilnim organima vlasti povukao u Austriju. Njegova kuća sa pratećim zgradama je zapaljena. Očevici su pričali da je niz zid Rizabegove kuće teklo istopljeno zlato u plamenu. Sa kućom je stradao selamluk, jedini koji je postojao stoljećima u Novom Pazaru.

Riza-beg Muratbegović je ulagao veliki napor za očuvanje mira na prostoru Sreza deževskog. Zato je nastojao da austrougarska vojska sredinom 1917. godine osnuje „Ajnhajmišes bataljon“, koga su činili muslimani u uniformama austrougarske vojske sa nacionalnim obilježjima na glavi. Njegov zadatak je bio da održava red i mir na prostoru Sreza deževskog, goni četnike koji su se pojavili na Goliji i Kopaoniku i obezbjeđuje postojeću vojnu i civilnu vlast. Bataljon su činili oko 200 ljudi. Ovaj bataljon je imao četiri čete: prva četa je nosila crvene, druga zelene fesove; treća bijele i četvrta zelene čulafe. Komandant bataljona bio je Kadri efendija, bivši turski žandarmerijski oficir. Bataljon je raspušten nakon oslobođenja Novog Pazara od Austro-Ugarske, 23. oktobra 1918. godine.

Pored mira i sigurnosti građana, Riza-beg Muratbegović je ulagao napor za obezbjeđenje rada vojne i civilne okružne bolnice, koje su uspješno radile.

Hućumetski sokak – Rizabegov sokak

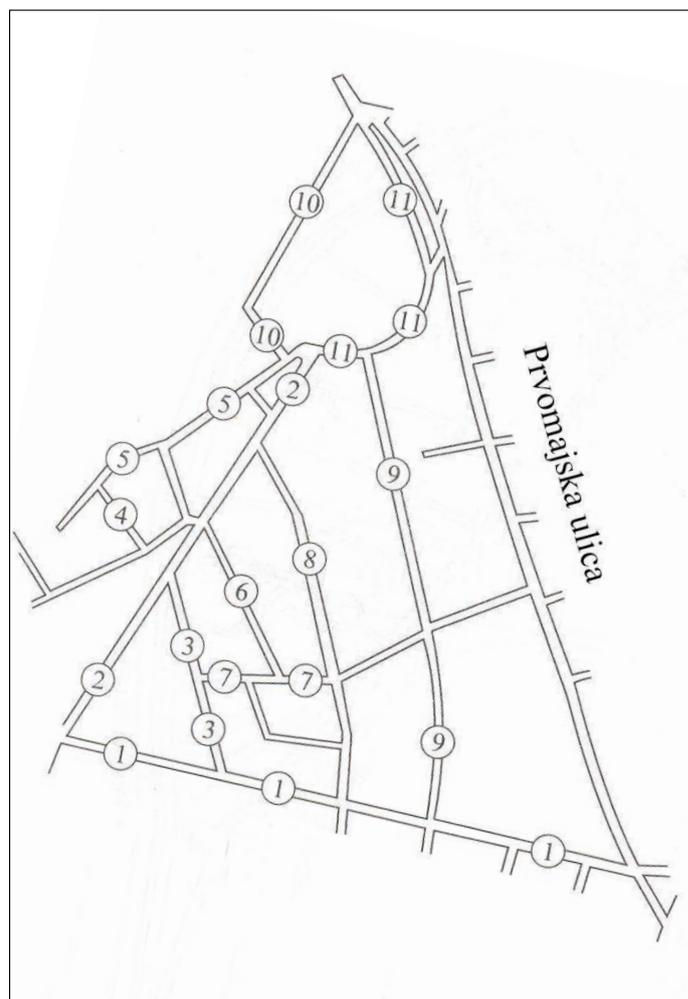
U osmansko doba u Novom Pazaru postojao je Hućumetski sokak, u kome se nalazila Rizabegova kuća, a koji je početkom XX vijeka dobio naziv: Rizabegov sokak. U blizini ove ulice nalazila se osmanska vojna kasarna, veliki broj islamskih objekata, kao i katolički samostan (katedrala).

Ova ulica je tokom XX vijeka često mijenjala ime: Ulica Cara Dušana, Voje Lekovića i Oslobođenja. U ovoj ulici se nalazi veliki broj regionalnih i općinskih institucija od velikog značaja i više spomenika kulture.

Ulica počinje Nadgrad, od Gradske ulice do kraja

Gradskog stadiona. U njoj se nalaze: lijepa orijentalna zgrada čiji su plafoni ukrašeni originalnim ornamentima iskovanih od kvalitetnog željeza, zgrada bivšeg Đačkog doma „Rifat Burdžović Tršo“, Okružni zatvor, Istorijski arhiv „Ras“ (zgrada Okružnog suda koja je proglašena za spomenik kulture), Osnovna muzička škola „Stevan Mokranjac“, Gradski stadion i Osnovna škola „Rifat Burdžović Tršo“. Malo je ovakvih ulica u Novom Pazaru u kojima se nalazi tako veliki broj značajnih institucija regionalnog i lokalnog značaja.

(Izvod iz naučno-istraživačkog rada)

Dio grada Novog Pazara u kome se nalazio Rizabegov sokak. 1. Veljka Vlahovića, 2. Višegradska, 3. Dalmatinska, 4. Ive Lole Ribara, 5. Hilma Rožajca, 6. Sržana Stojovića, 7. Borisa Kidriča, 8. Kosančićeva, 9. Oslobođenja (Hućumetski sokak – Rizabegov sokak), 10. Sv. Save, 11. Gradska

U socijalističkom periodu Novog Pazara ova ulica je dobila ime: Ulica Voje Lekovića. Ovaj naziv se nije duže zadržao, usledilo je novo ime: Ulica Oslobođenja.

BOŠNJACI SANDŽAKA IZMEĐU RETROSPEKTIVE I PERSPEKTIVE

Ne slažem sa iznesenim stavom da mi ovim povodom „ne treba da politiziramo stvar“. Mislim da je Sjениčka konferencija par excellence političko pitanje – da ima političku dimenziju, političko značenje, političku važnost i političku poruku. Ako to nema, onda ona ne zasluđuje našu značajniju pažnju. Zato mislim da i ovaj naš današnji okrugli sto ima, prije svega, politički smisao. Jer Sjениčka konferencija je vezana za bošnjačko nacionalno pitanje, a svako nacionalno pitanje je, prije svaga, političko pitanje.

Politika i pravo su nerazdvojno vezani, jer su oboje vezani za državu, a država ne može postojati bez prava i politike. Naravno, historija je pokazala da politika preferira silu, dok pravo preferira normu, pravilo ponašanja. Ali, u krajnjoj instanci, i norma podrazumijeva silu – jer ako se ne postupi po normi, onda slijedi sankcija, koja u suštini implicira (državnu) silu. Mi – kako ovdje prisutni, tako i kao narod uopćeno – ne želimo rješavati svoje pitanje silom. Lažu oni koji nam imputiraju nasilno rješavanje svog statusa. Zbog takvog podmetanja jedan dio našeg bošnjačkog rukovodstva je 90-tih godina 20. vijeka proganjan i osuđivan. Mi, i da hoćemo, nismo u stanju rješavati svoje pitanje oružjem i silom. To, uostalom, i nisu demokratske metode, to nije naše opredjeljenje, a to ne dozvoljava ni međunarodno ni unutarnje pravo. Mi isključivo preferiramo ustave, zakone, konvencije, deklaracije; dakle – silu zakona, a ne zakon sile. Za tako nešto imamo uporište i u zakonodavstvu Srbije, koje predviđa mogućnost osnivanja novih autonomija; kao i u evropskim i svjetskim standardima koji preferiraju regionalno uređenje država. Gola sila, koja je nasilje i sukob, koja je rat, nije sredstvo koje na efikasan i trajan način rješava probleme. Bolje je „silu“ transformirati u normu, u zakon, pa onda mirnim putem, na zakonit i civilizovan način rješavati probleme. „Niko nije toliko silan i snažan da bi bio gospodar ako ne zna, ili neće, da silu transformiše u pravo (u normu), a poslušnost u obavezu.“ Mali narodi, poput Bošnjaka u Sandžaku, jedino mirnim putem, uz primjenu normi, dijalogom i na civilizovan način mogu rješavati svoja pitanja, svoj status, svoj položaj.

Moje gledište o Sjениčkoj konferenciji jeste da je

Dr. Harun Hadžić,
profesor na Internacionalnom univerzitetu
u Novom Pazaru

ona sazvana u jednom veoma neizvjesnom historijskom trenutku, kada su Bošnjaci Sandžaka bili potpuno nedefinisanog statusa. Bili su pred dilemom: otići ili ostati. Ta Konferencija je bila jedan vapaj koji je tražio odgovor na pitanje *šta će biti sa nama*. Sa Bosnom nam nisu dali, a Turska se više nije mogla vratiti na ove prostore da nas štiti; pritisak, ubistva i progona od strane srpsko-crnogorskih vlasti (SHS) i raznih bandi bili su se nadvili nad narodom Sandžaka. Nije garantovana ni elementarna sigurnost života i imovine Bošnjaka. Iseljavanje za Tursku je bilo u jeku. Svega 5 godina je bilo prošlo od pogroma i pokrštanja muslimana u Plavu i Gusinju. Austrija je već ušla u rat protiv Srbije, povodom atentata u Sarajevu iz 1914. godine.

S obzirom da su učesnici Konferencije bili legitimni predstavnici Bošnjaka Sandžaka, svih njegovih općina, koji su čak imali podršku i dijela pravoslavnog življa, što znači većinsku podršku svih građana, onda Rezolucija ima snagu legitimnog i legalnog „državotvornog“ akta važnog za rješavanje političkog, odnosno ustavno-pravnog statusa ne samo Bošnjaka u Sandžaku, nego i samog Sandžaka kao posebne historijske oblasti. Hoću reći – Sandžak je većinu vremena kroz svoju historiju bio posebna teritorijalna cjelina, koja je dobila međunarodno priznanje, kao *corpus separatum*, još na Berlinskom kongresu, 1878. godine.

Pitanje koje se nameće jeste: Šta smo mi kao narod učinili ne samo za ovih sto godina, računajući od 1917. godine do danas, nego još od Berlinskog kongresa pa do danas? Da li smo poboljšali ili pogoršali

svoj status? Zar nam nisu velike sile na Berlinskom kongresu, faktički, dale autonomiju, a mi do Balkanskih ratova (1912/1913), dakle pune 34 godine, nismo uspjeli učvrstiti tu autonomiju. Nismo stvorili nikakvu neophodnu nacionalnu strukturu, institucije, upravu. Naprotiv, čekali smo da nam se dogodi „sudbina“, a da ničim ne doprinesemo promjenama svoga stanja. Mi smo samo organizovali vjerske institucije, džemate, mektebe, džamije i sl., što je, naravno, važno, ali se na taj način nije moglo doprinijeti jačanju našeg političkog subjektiviteta. Svili smo sebe na običnu vjersku skupinu. Nismo valorizovali šansu koju nam je dao Berlinski kongres. Nakon toga imamo Deklaraciju Sjениčke konferencije, pa imamo tzv. Partizansku autonomiju Sandžaka, koju su apsolutno podržavali svi građani, tj. i Srbi i Crnogorci, a ne samo Bošnjaci; tada je Sandžak imao svoju vlast, svoju vojnu komandu, svoje brigade i divizije, imao je svoj ZAVNO Sanžaka, imao je svoje AVNOJ-evske granice, kao što su to imale ostale republike Jugoslavije. Tada je Sandžak bio konstitutivni element federalnog ustrojstva države, dakle bio je u rangu republike. Sve smo to upropastili.

Ko je potpisao ukidanje ZAVNOS-a?

Srbin, a Sandžaklija, akademik Sreten Vukosavljević, kao predsjednik ZAVNOS-a, odbio je potpisati njegovo raspuštanje.

Šta smo dalje loše učinili kao narod?

Istupili smo iz UNPO-a u Hagu, preko kojeg smo 90-tih godina 20. vijeka uspjeli internacionalizirati *sandžačko pitanje*. Zatim, tih 90-tih godina 20. vijeka bili smo učesnici Haške i Londonske konferencije o bivšoj Jugoslaviji, gdje smo uspjeli postaviti naše pitanje i staviti ga na dnevni red međunarodne zajednice kao jedno od jugoslovenskih pitanja koje je tokom disolucije Jugoslavije trebalo rješavati. Sproveli smo uspješan referendum o autonomiji Sandžaka 1991. godine, osnovali smo MNVS, koje je, na osnovu tzv. Haškog dokumenta, donijelo Memorandum o specijalnom statusu za Sandžak, kao naš pismeni prijedlog rješenja sandžačkog problema nakon raspada Jugoslavije. Lično sam, 1991. godine, učestvovao u tzv. Tripartitnim razgovorima sa Vladom Crne Gore, u okviru tzv. Grupe za manjine pri Haškoj konferenciji, zbog primjene tog Haškog dokumenta pri rješavanju manjinskih pitanja u Srbiji i Crnoj Gori. Dospjeli smo do Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, do Evropske zajednice (EU), do KEBS-a (OEBS-a),

do vlada najvažnijih država svijeta. I sve smo to upropastili. Danas smo postali obično „demokratsko pitanje“ Srbije i Crne Gore; još gore – postali smo njihovo „unutarnje pitanje“. Da zlo bude veće, pokazali smo nacionalnu nezrelost – glasali smo za cijepanje Sandžaka i njegovu definitivnu podjelu između Srbije i Crne Gore, i to međunarodno priznatom granicom. Time smo anulirali onaj naš sandžački referendum iz 1991. godine. Time smo pokazali da, ustvari, nismo potpuno formiran narod. Jer svjesni i formirani narodi nikada ne glasaju za svoju podjelu, za cijepanje svog nacionalnog bića. Jedan od dokaza zrelosti nekog naroda, ili manjine, jeste njihovo međusobno osjećanje solidarnosti, osjećanje pripadnosti istom nacionalnom biću, osjećanje želje da se živi zajedno. Ako ovoga nema, ako jedna naša polovina hoće „pocrnogorčenje“ a druga „posrbljenje“, onda mi nismo jedan te isti narod. Odnosno, uopće nismo potpuno formiran narod. To pokazuje da mi nemamo ništa sveto, ništa specifično i prepoznatljivo svoje što nas čini jedinstvenim nacionalnim bićem.

Šta Bošnjaci danas rade, nakon jednog velikog nacionalnog uzdignuća a potom, gore objašnjenog, pada?

Nažalost, danas se mahom okupljamo po plemenima i bratstvima – Bratstvo Balota, Bratstvo Ličina, Bratstvo Dacića itd. To je niža kategorija nacionalne svijesti – plemenska svijest. Jedan narod i jedna regija, koja je imala sve ono što sam pobrojao od Berlinskog kongresa pa do danas, koji je stekao međunarodni subjektivitet i bio legitimni i legalni učesnik međunarodnih foruma, koji je na svom referendumu iskazao najviši oblik svoje nacionalne zrelosti... nakon svega toga sveo je sebe na običnu tribalnu skupinu.

Zašto se sve to izdogađalo? Jesmo li se uplašili svoje bitnosti i svoje snage? Zašto smo došli na ovu razinu svoje nacionalne svijesti? Jesmo li odustali? Zašto smo razjedinjeni? Zašto ni o jednom važnom pitanju nemamo jedinstven politički stav? Zašto nemamo svoju većinski prihvaćenu nacionalnu platformu?

Možda zato što još nismo definirali svoj minimalni, vitalni, nacionalni interes. Zato nas u ovom trenutku ništa ne veže u kompaktnu cjelinu, u zajednicu, kao narod.

Jednom sam upitao predsjednika Izetbegovića zašto ne donesemo određeni akt oko koga bismo se svi složili i koji bi nas obavezivao – dakle, zašto ne definišemo šta je to bošnjački nacionalni interes ili, makar, minimalni interes svih Bošnjaka. Podsjetio sam

da, npr., Albanci na Kosovu, i pored svih međusobnih neslaganja, imaju nacionalni konsenzus, koji glasi „Kosovo Republika“. To je njihov pravac kretanja, to je njihov nacionalni cilj. Oni znaju kuda i šta hoće. Rekao mi je da mi još ne možemo donijeti takav akt jer nas još ima koji smo Bošnjaci, a ima nas koji smo Muslimani. Dakle, čekamo da kao narod još sazremo. „Međutim“ – nastavio je – „stvar je, ipak, jasna, minimalni bošnjački nacionalni interes jeste očuvanje Bosne i Hercegovine kao države svih njenih građana i naroda, i očuvanje Sandžaka sa što većim stepenom multietničke samouprave.“ Još je dodao: „Pazite se vi u Sandžaku da ne dadnete Srbima i Crnogorcima nekog povoda da vas sve pobiju, jer niko iz međunarodne zajednice ni prstom mrdnuti neće.“

Svakako da moramo biti svjesni u kakvom ambijentu živimo, radimo, funkcioniramo i želimo rješavati svoje pitanje. Posebno moramo biti svjesni globalizacije, kada skoro da i nema nekog iole važnijeg pitanja u svijetu a da ono ne potpada pod utjecaj raznih globalnih faktora i interesa. Svjetska propaganda protiv islama i muslimana je uzela ogromnog zamaha. Mi, Bošnjaci, kao pripadnici islamske vjeroispovijesti, smo itekako na udaru srpske, prije svega, medijske, ali i propagande koja dolazi od nekih nazovi intelektualaca, „eksperata“ za islamsku geopolitiku, za islamski terorizam, za neosmanizam i sl. Često se protura teza o „neosmanizmu“ i navodnoj prijetnji koju po narode Balkana predstavlja današnja Turska. Naročito se forsira priča o „Islamskoj državi“, koja se, bez ikakvog pardona i bez dodavanja rječice „tzv.“, kao teroristička tvorevina naziva islamskom, čime se namjerno želi imputirati krivica svim pripadnicima islama, a prije svega nama Bošnjacima. Kao poslastica služe i laži koje se iznose o čuvenoj Izetbegovićevoj knjizi – *Islamska deklaracija*, s ciljem proturanja teze da je „BiH neodrživa kao država jer Bošnjaci od nje hoće da stvore Islamsku državu“ i sl. Sve to, nažalost, najviše štete nanosi pripadnicima srpskog i crnogorskog naroda, ispira mozak i truje njihovu omladinu i njihovu javnost, stvara kod njih strah i nepovjerenje prema Bošnjacima i islamu. Bošnjaci znaju da je sve to jedna smišljena i perfidna propaganda, koju, nažalost, u ovakvim uvjetima nisu u mogućnosti demantirati.

Mi trenutno nemamo jasan stav šta je bošnjački / sandžački minimalni nacionalni interes, ne postoji nikakav akt, niti dokument o jedinstvenom nacional-

nom interesu. Kako ne bismo bili u potpunosti asimilirani od strane Srba i Crnogoraca, možda i Albanaca, ja ću ponuditi nekoliko principa koje bi trebalo imati u vidu kada dajemo odgovor na pitanje šta je naš minimalni nacionalni interes.

Ti principi su:

1. Rješavanje statusa isključivo mirnim putem i političkim sredstvima;
  2. Političku platformu isključivo zasnovati na ustavnim i zakonskim normama i na međunarodnim dokumentima, te razvijati dobre međunacionalne i međukonfesionalne odnose, saradnju i povjerenje između Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Albanaca i drugih naroda sa kojima živimo;
  3. Uspostaviti najširu institucionalnu saradnju sa BiH i našim sunarodnicima u njoj (preferirati državne institucije BiH, a ne uskonacionalne, bošnjačke);
  4. Uspostaviti unutar nacionalni dijalog i raditi na međusobnom povezivanju i svekolikoj saradnji svih Bosnjaka svijeta – pripadnika bošnjačkog nacionalnog korpusa (jevrejski primjer), ali ne na štetu države BiH, niti Srbije niti Crne Gore;
  5. Raditi na očuvanju jezika, kulture, duhovnosti i svekolikog identiteta Bošnjaka kao naroda;
  6. Raditi na što bržem uključivanju BiH, Srbije, i Crne Gore u evroatlantske integracije i asocijacije;
  7. Davati nesebičan doprinos miru i stabilnosti, i boriti se protiv svih oblika nasilja, terora i nepravde kako u državama u kojima živimo, tako i šire;
  8. Zalagati se za ekonomski, socijalni i kulturni razvoj i demokratski ambijent u zemljama u kojima živimo i šire;
  9. Raditi na podizanju nacionalne svijesti i na jačanju BiH kao funkcionalne države i Sandžaka kao oblasti – regije – autonomije, bez čijeg opstanka nema ni opstanka Bošnjaka kao naroda;
  10. Boriti se za strane investicije i državna ulaganja u razvoj obrazovanja, nauke, kulture, sporta, zdravstva, saobraćajne infrastrukture, privrede, vodoprivrede, poljoprivrede, stočarstva, razvoj sela, turizma, zdrave čovjekove okoline, otvaranje novih radnih mjesta, zaustavljanje iseljavanja, stvaranje osjećanja sigurnosti i dobre perspektive kod ljudi, boriti se za dobre međuljudske i međunacionalne odnose, te mir i stabilnost u svijetu;
  11. Participirati u institucijama sistema u državama u kojima živimo i radimo.
- Ovo je nekoliko bitnih tačaka oko kojih bi trebalo da

se složimo – kao o minimalnom nacionalnom interesu od kog nam zavisi opstanak na ovim prostorima.

Što prije treba formirati stručne timove koji će raditi projekte za sve ono što je bitno za naš opstanak kao naroda.

Mišljenja sam da Bošnjaci u BiH treba da, što je moguće više, razvijaju i jačaju državne institucije koje imaju „bosanski“ prefiks, a da manje osnivaju uskonacionalne – bošnjačke institucije. To je degradacija države. Šta će Bosancima „bošnjačke“ nacionalne institucije kad imaju državu. Nacionalno usmjeravanje u BiH daje za pravo srpskim i hrvatskim nacionalistima da i oni jačaju svoje uskonacionalne subjekte, što slabi BiH kao državu. Kad jedan narod osnuje svoju državu, nema više nacionalnog sitničarenja i spuštanja sa nivoa države na niži nivo – nivo naroda. Država je najviši oblik političkog, odnosno nacionalnog sazrijevanja jednog naroda. Jedan narod prevazilazi kategoriju naroda i prelazi u višu kategoriju – nacije onda kada stvori državu. Tada, kad stvori državu, on iz kategorije nacije prelazi u kategoriju državotvornog subjekta, tj. države, kao svog zaštitnog mehanizma i kao subjekta međunarodnog prava. Tada

se drži samo države, njenih simbola, njene cjelovitosti, njenog suvereniteta i integriteta. Pogubno je da Bošnjaci u BiH, npr., osnivaju „Bošnjačku akademiju nauka i umjetnosti“ pored i nasuprot već postojeće ANUBIH. Naravno, ANUBIH treba stalno razvijati i jačati kao najvišu državnu naučnu ustanovu. Dok mi, Bošnjaci u Sandžaku, kao manjinski narod, koji jesmo ugroženi i izloženi asimilaciji i nestajanju, da bismo opstali i sačuvali svoju prepoznatljivost, upravo treba da osnivamo, razvijamo i jačamo baš svoje „bošnjačke nacionalne institucije“. To su tzv. manjinska prava, koja nam garantuju i međunarodni dokumenti.

Zaključak:

Sjениčka konferencija je za Bošnjake Sandžaka i za Sandžak, kao posebnu teritorijalnu cjelinu, važna jer predstavlja kontinuitet u razvijanju i sazrijevanju nacionalne svijesti Bošnjaka (i ne samo njih) na ovim prostorima. Taj kontinuitet ima genezu razvoja političke i nacionalne svijesti Sandžaklija od Berlinskog kongresa do danas. To je najbitnija dimenzija Sjениčke konferencije i njene Deklaracije; sve drugo – historijski aspekt, sociološki, kulturološki i sl. su također važni, ali mnogo manje od političkog aspekta.

ISLAM KAO TEMELJ BOŠNJAČKOG BIĆA

Svoje interesovanje ću u ovom radu usmjeriti prema pojavi islamske kulture u ovim krajevima i pokušati pojasniti zašto se islamsko-orijentalna kultura temeljno prihvatila i proširila na ovim teritorijama.

Od osvajanja ovih krajeva od strane Osmanskog carstva, današnji Bošnjaci, kao starosjedilačko stanovništvo, prihvataju islam kao novu religiju, koju će zadržati do današnjih dana. Islam kojeg prihvataju stanovnici ove regije je sunijskog islamskog učenja, Maturidijskog opredjeljenja, čije se učenje i razumijevanje islama temelji na razumu (aqlu i rey-u). Istovremeno sa islamom, Bošnjaci nužno prihvataju i elemente orijentalne kulture i vremenom ih prilagođavaju svojoj tradiciji, načinu života, običajima i domaćim navikama. Ali, i pored izvjesne kulturne sinkretizacije, islam i orijentalna kultura ostavit će neizbrisiv trag na cjelokupnu kulturnu baštinu stanovnika Sandžaka (djelimično i na Srbe u nekim segmentima života), na njihov društveni život uopće, i kroz dug vremenski period ova kultura će u odluč-

Dr. Mensur Zukorlić
(Tutin, 1965), orijentalista. Živi i radi u Novom Pazaru

noj mjeri utjecati na bošnjački nacionalni identitet i cjelokupni život.

Dolaskom na ove prostore, Osmanlije balkanskim zemljama nameću svoje tri poznate osvajačke ciljeve:

1. od druge strane se traži da politički prizna sultanovu vlast i izmiruje godišnje određene ekonomske zahtjeve, da plaća glavarinu (al-džizja),

2. obezbjeđivanje bivaka za vojsku na pojedinim važnim strategijskim tačkama, sa povremenim upadima na teritoriju pod izgovorom zaštite nekog od svojih saveznika,

3. konačno vojno potčinjavanje zemalja onih vladara koji su se oglušili o prethodne zahtjeve.

Ima nekoliko datuma koji su bili presudni za vojno-politički prodor islama u našim krajevima. Jedan od njih je 1371. godina kad Osmanlije pobjeđuju na rijeci Marici združenu srpsko-bugarsku vojsku i otvaraju sebi put za dalje prodore prema Balkanu i Evropi. Kasnije, osvajanjem Bosne, koja će dugo ostati pod osmanskom vlašću, predstavljalo je početak krupnih promjena u etničkoj, političkoj, ekonomskoj i kulturnoj strukturi ove oblasti. U Bosni je širenje islama uzelo više maha nego i u jednom drugom kraju u Rumeliji. Razlozi širenja islama u Bosni dosta su detaljno razmatrani i uglavnom se ističe da su se pripadnici bosanske heretičke crkve (bogumili) opredjelili za islam pod osmanskom vlašću zbog toga što su bili izloženi ogromnim pritiscima i progonima od feudalnih velmoža i katoličke crkve. Islam se ovdje širio postepeno. Osim toga, ukazuje se da je širenju islama u Bosni doprinijelo to što je lokalni element prihvatanjem islama dobivao određenu poziciju pod osmanskom vlašću i jačao svoj položaj.

Po osvajanju Skoplja, 1392. godine, Osmanlije osnivaju skopsko krajište kao odskočnu dasku za dalja osvajanja. Popravljaju stare i podižu nove gradove. U njima potpomažu razvoj zanatstva i trgovinu putem doseljavanja zanatlija i trgovaca Grka, Jevreja, Sasa, Dubrovčana, Mađara iz drugih dijelova svoje države ili susjedstva. U svim gradskim naseljima javljaju se i prvi znaci islamske materijalne kulture: džamije, mektebi, medrese, biblioteke, hanovi, karavansaraji, hamami.

Nema sumnje, Osmanlije se Evropi predstavljaju kao moćna muslimanska dinastija i uporni osvajači. Pojam Turčin je do danas ostao pojam vezan za muslimana uopće, što se dobro prepoznaje i u srpskim, pa čak i hrvatskim narodnim pjesmama. Sami su nastojali da to budu i u očima islamskog svijeta, posebno nakon 1517. godine, kad sultan Selim I (1512–1520) prenosi znake i titulu halifatske moći iz Egipta (od posljednjeg živog potomka Abasija) u Carigrad, tadašnju osmansku prijestonicu. Sultani ovu ulogu halife, kao zaštitnika svih muslimana u

svijetu, naročito ističu poslije kučuk-kajnardžijskog mira, 1774. godine, kad su neki dijelovi njihovih teritorija sa muslimanskim stanovništvom došli pod vlast hrišćanskih vladara. U duhovnoj zaštiti muslimana oni se nastoje izjednačiti sa ulogom papa u hrišćanskom svijetu. Ovakav tretman zadržat će za sebe sve do dokinuća hilafeta 1925. godine od strane Kemala Atatürka, prvog predsjednika Turske Republike i prvog radikalnog reformatora.

Dobru i lošu stranu osmanskih osvajanja iskusili su na sebi svi narodi pokorenih krajeva, nemuslimani i muslimani ponekad podjednako: bilo to zbog direktnog vojnog angažovana ili indirektno kroz ratna puštošenja, žrtve i davanjem poreza. Dok su iz vremena sukoba i ratova potekle najljepše narodne junačke pjesme muslimana i nemuslimana, dotle su u danima mira izgrađeni mnogi spomenici orijentalne i drugih kultura, razmenjivana materijalna dobra sa Istoka i Zapada, napisana i prepisana brojna djela vjerskog i drugog sadržaja, divani poezije na tri orijentalna jezika (arapski, turski i perzijski), a i stvarana skromna alhamijado literatura od strane domaćih muslimana.

Vjera je davala svemu tome pečat u individualnom i društvenom životu kako kod drugih, tako i kod muslimana.

Vjersko-kulturni faktor

Bez namere da glorificiramo ili hvalimo tursku upravu u ovim krajevima, jer ona je za nas bila, ipak, tuđinska, iz objektivnih i naučnih razloga mora se primijetiti da je iza nje ostalo mnogo više vjerskih, prosvjetnih, zdravstvenih, humanitarnih i memorijalnih objekata nego recimo vojno-strategijskih. Što ti objekti nisu građeni ili upotrebljavani na evropski nego orijentalni način ili po savremenim mjerilima, to je druga stvar. Ostaje činjenica da su mnoge od ovih institucija nekad (a neke i danas) koristili muslimani i nemuslimani i da spadaju u opće kulturno blago, od kojih se neko islamskog porijekla na prostoru Balkanu našlo i pod zaštitom UNESKO-a.

Zanemarenost materijalnog i duhovnog napretka u osmanskoj državi očita je u posljednjim godinama njene uprave, i pored pokušaja izjvesnih reformi. Vojno i ekonomski prostorno velika Turska carevina slabi, doživljava unutarne potrebe i vanjske neuspjehe. To vrijeme svakako nije bilo pogodno za veće civilizacijske poduhvate, pa ni za održavanje

dotadašnjeg kulturološkog nivoa u okupiranim regijama. Posustajali su u tome i domaći muslimani.

Vidnu ulogu u širenju i učvršćenju islama u našim krajevima i razvoju islamske duhovne i materijalne kulture odigrat će gradovi, stari i novi (Bitolj, Skoplje, Prizren, Priština, Peć, Niš, Beograd, Užice, Novi Pazar, Foča, Sarajevo, Mostar, Livno, Travnik, Banja Luka, Osijek, Bar, Ulcinj, Nikšić i drugi). U njima dolazi do razvoja zanatstva i trgovine, a time i koncentracija kapitala i priliva seoskog stanovništva, što uvećava radni potencijal, jer mnogi krajevi i stanovništvo izlaze iz društvene i kulturne izolacije. U mnogim mjestima, posebno promjetnim za trgovinu, osnivaju se i grade raznovrsne zadužbine – vakufi. U njima bivaju angažovana zvanična i nezvanična ulema (derviši i dr.), koji prenose već osam vjekova razrađen islamski sistem obrazovanja, od osnovnog do najvišeg. Donosi se, prepisuje i piše raznovrsna literatura na orijentalnim jezicima, ali se koriste i lokalni. U njoj se nalaze i neki elementi drevnih istočnjačkih kultura (staroperzijske, indijske, egipatske, kineske). Bez sumnje je da su prvi nosioci islama i njegove kulture bili stranog porijekla (Turci, Arapi, Albanci, Grci, Bugari, Jevreji itd.), ali su ih ubrzo zamijenili domaći ljudi.

U našim krajevima, islamska kultura se ispoljava u mnogima oblastima života muslimanske zajednice, ponekad i u drugim vjerskim i etničkim sredinama, a posebno se zapaža u:

- načinu odijevanja, ishrane, stanovanja i ponašanja,
- urbanizmu (podjela starih gradova na: čaršiju, privredni dio gde je izmiješanost stanovništva primetna, i mahale, stambene četvrti gdje su poštovane vjerske, nacionalne i druge posebnosti stanovnika),
- dekorativnoj umjetnosti (bojenje zidova i stropova, ornamentika i arabeske, pokućstvo, nema slikanja ljudskih likova ili vajanja zbog bojazni da se ne naruši čisto islamsko monoteističko učenje),
- muzičkom obrazovanju (učenju Kur'ana, mevluda, ilahija, ezana, tekbira, narodnoj i umjetničkoj pjesmi, posebno lirskim – sevdalinke, u upotrebi nekih čisto orijentalnih instrumenta, kao što su saz, orijentalna tambura, ud, naj i dr.).
- medicinskom poznavanju i ponašanju i kozmetici (lična i društvena higijena kao preventivna zaštita, liječenje travama, čak i zapisima – talismanima, upotreba mirisa, uljepšavanje lica, kose i udova – kod žena naročito, a sve prema tradicionalnim obrascima situiranim u šerijatu, tradiciji ili fikhu),

– sistemu obrazovanja (školski: mreže mekteba, medresa, džamija, tekija, hanikaha i vanškolski: vazovi, dersovi, po kućama i javnim skupovima, hutbe u džamijama i musallama, mevludi i tevhide),

– prodoru orijentalnih jezika i književnosti (arapski kao vjerski, turski kao jezik administracije i sudstva, donekle i veza, i perzijski kao jezik lijepe književnosti i tesavvufa),

– širenju orijentalne pismenosti, znanosti i knjige (u početku tome prednjače stranci, ali se uskoro u taj proces uključuju i domaći ljudi, o čemu svjedoče brojna imena onih učenih muslimana slavenskog ili albanskog porijekla koji su pisali ili pjevali na orijentalnim jezicima. Čak i neki docniji literati u postosmanskome vremenu stoje u svom radu pod ovim utjecajem. Cijenjenje pisane riječi, papira ili uopće knjige ostalo je primjetno i kod običnog naroda zbog kur'anskog traženja da se uči i poštivaju oni koji se bave naukom, bez obzira koje vrste, ako je u službi dobra: el-hajr.

Ovi oblici uspostavljanja javnog i domaćeg ponašanja, standarda obrazovanja i održavanja tradicije jesu po porijeklu u većini svojih obrazaca orijentalni ili, ponekad, islamski, posebno kada je riječ o obredima i etici. Međutim, u radnom životu muslimana primjećuju se ponekad i ostaci importovanog materijalnog života muslimana, koji su ponešto pomiješani sa lokalnom tradicijom. Tako, recimo, u poljoprivredi su nova religija i njena kultura donijeli unaprijeđenje navodnjavanja, prihvatanje nekih novih žitarica, povrća i voća, kao i nekih vrsta cvijeća, o čemu uvjerljivo govore njihova orijentalna imena. U astronomiji se pojavila upotreba novog kalendara – takvima, koji je i danas u upotrebi u vjerskim stvarima, ravnopravno sa tzv. gregorijanskim kalendarom, zatim se opažaju promjene u gradnji, ne samo u stilu već i u tzv. namenskoj gradnji preko podizanja sahat-kula, muvekitšana radi praćenja vremena namaza i posta.

Akulturacionom u osmansko doba bili su u izvjesnoj mjeri zahvaćeni i nemuslimani, kao što su i muslimani prihvatili neke aspekte kulture drugih ili sačuvali neke običaje još iz prijeislamskog doba, iz vjere svojih predaka ili paganskih vremena. Zato bi i bilo pogrešno iz ovih procesa isključiti i nemuslimane i njihov doprinos bitnim promjenama koje su se dogodile s osmanskim osvajanjima. Ali je činjenica da je turska uprava malo brinula o njihovom kulturnom i drugom napretku, prepuštajući da ga sami

sebi organizuju. Ovo je najčešće i bio argument za prigovor turskoj upravi od strane kršćanskih susjeda i protivnika, uz objašnjenje da nemaju pravo da se miješaju u njene unutarnje poslove.

Konačno, Berlinskim kongresom 1878. god., kao i nekim ranijim nastojanjima s vana, i vjekovnom borbom za nacionalno oslobođenje balkanskih naroda iznutra, došlo je i do povlačenja osmanske vlasti i iz naših krajeva. Ostali su muslimani da se sada sve više oslanjaju na vlastite snage. U ovom procesu samoosvešćenja i prestanka slijepog vezivanja za Tursku bilo je oklijevanja i posrtanja, kao i nevjerice u dolazeću evropsku kulturu. Loša strana u ovom je bila i u tome što se ona (npr. u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, odnosno Sandžaku), kao i prethodna orijentalno-islamska, prezentirala kroz tuđinsku okupacionu vlast. Ali uskoro se pokazalo da je egzistencija ovih kultura na našem tlu i dalje moguća. Opasnost od gubljenja vlastitog bića i asimilacije sve je više prolazila. Ova koegzistencija je za nas, danas, realnost i više od toga neminovnost u našoj, mnogonacionalnoj i multikonfesionalnoj zajednici naroda i narodnosti.

U uvjetima odvojenosti države od vjere u Srbiji, islamska kultura ili njeni određeni aspekti se danas izučavaju i razvijaju u dva smjera:

1. kao dio nacionalne kulture (Bošnjaka, Albanaca, Turaka, Roma i dr.), i
2. u sklopu islamskih vjerskih institucija kojim upravlja Islamska zajednica.

U nacionalnim kulturama, u kojima su zastupljeni književnost, umjetnost, arhitektura, filozofija, folklor i, drugim riječima, sve oblasti važne za civilizovani život društva, već su objavljeni značajni radovi u časopisima i glasilima samostalnih naučnih institucija kao što su: akademije znanosti i umjetnosti (republičkim i pokrajinskim), muzeji; instituti, naročito Orijentalni u Sarajevu, zavodi za zaštitu spomenika i Filološki fakultet, Odsjek za orijentalistiku u Beogradu, u kojima je zastupljen barem neki aspekt islamske materijalne ili duhovne kulture. Islamska zajednica sa svojim službama i institucijama pridaje, također, značaj izučavanju islamske kulture kao živom procesu kroz:

– predavanja u džamijama, medresama i fakultetu, preko svoje izdavačke djelatnosti. U ovom smislu održavaju se i kontakti sa drugim islamskim kulturnim centrima u svijetu, a sve u cilju i nastojanju da se upoznaju i kulturne tekovine i drugih, naročito susjeda i dalje, kako bi se pravilno vrednovale svoje i druge kulture i tražili putevi korisnog dijaloga.

(Izvod iz naučno-istraživačkog rada)

SJENIČKA KONFERENCIJA U KONTEKSTU PRAVA NA SAMOODREĐENJE GRAĐANA SANDŽAKA

Sjениčka Konferencija ima poseban značaj za historiju kao primjer demokratskog samoodređenja ne samo Bošnjaka, već svih građana Sandžaka, jer su potpisnici „Sjениčke rezolucije za rješavanje pitanja Sandžaka“ bili gradonačelnici sandžačkih gradova i izabrani predstavnici naroda. Samoodređenje se jasno ističe u zvaničnom dokumentu Konferencije, u kojem se, između ostalog, kaže:

„Krajnji je moment da mi Bošnjaci Novopazarskog Sandžaka, koji činimo većinsko stanovništvo Sandžaka, a koje predstavljamo mi gradonačelnici, reflektujemo i ostala državna prava našeg Sandžaka, kao izraz naše želje i zahtjeva parazitskoj vladi Srbije i Crne Gore... Mi smatramo da pri odre-

Vasvija Gusinac,
profesorica;
potpredsjednica BNV

đivanju prava pojedinih naroda imamo pravo da sami odlučujemo o svojoj budućnosti i zbog toga treba da jasno izrazimo svoje želje i zahtjeve životnog pitanja na zadovoljavajući način: 1. pripaja-

nje BiH kao najbolje rješenje; 2. zahtjev za autonomiju Sandžaka i 3. ukoliko je to nemoguće, jedino rješenje je iseljenje sa ovog prostora”.

Pored historijskih, političkih i nacionalnih razloga, posebno se izdvaja i ekonomski razlog za rješavanje pitanja Sandžaka, za koji bi se vredjelo posebno zainteresirati u istraživanjima o ovoj temi i zapitati se zašto su potpisnici Rezolucije nazvali crnogorsku i srpsku Vladu „parazitskom”.

Činjenica je da su potpisnici Rezolucije kao pripadnici bošnjačkog naroda bili posebno zabrinuti za opstanak Bošnjaka na ovim prostorima zbog etničkog čišćenja i stravičnih zločina koje je izvršila srpska i crnogorska vojska okupacijom Sandžaka tokom Balkanskih ratova, 1912. i 1913. godine. U prilog tome, o zločinima koje je počinila srpska i crnogorska vojska na ovim prostorima postoje brojna svjedočanstva, uključujući i nalaze Međunarodne komisije koji su objavljeni 1914. godine. U međunarodnom dokumentu Karnegi Fondacije, koji nosi naziv „Izvještaj međunarodne komisije za ispitivanje uzroka i načina vođenja Balkanskih ratova”, govori se o stravičnim zločinima koje su počinili Srbi i Crnogorci nad Albancima, Turcima i muslimanima, kako su tada nazivali Bošnjake. U kontekstu ostalih državnih prava Novopazarskog Sandžaka nakon I svjetskog rata, u novim okolnostima, Novopazarski sandžak je morao biti subjekt za rješavanje statusa prilikom stvaranja nove države, pogotovu što je na Berlinskom kongresu Novopazarski sandžak kao subjekt međunarodnog prava dobio status *corpus separatum* pod međunarodnim protektoratom Austro-Ugarske i Turske, a Srbija i Crna Gora su dobile međunarodno priznanje sa granicama definisanim izvan Sandžaka. Tokom balkanskih ratova Srbija i Crna Gora su okupirale Novopazarski sandžak, izvršile etničko čišćenje i kolonijalizaciju, međusobno podijelile i napravile razgraničenje, a činjenica je da to međunarodno i pravno formalno nikada nije priznato.

S druge strane, kao povod za zabrinutost Bošnjaka izazvalo je donošenje Krfske deklaracija o stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Njen legalitet bio je vrlo diskutabilan ne samo zbog toga što je donijeta odluka o novoj državnoj zajed-

nici eksteritorijalno, na ostrvu Krfu gdje se (tada) nalazila Vlada Kraljevine Srbije nakon poraza u I svjetskom ratu, već što nije bilo nikakvog plebiscita ni poštivanja prava na samoodređenje drugih naroda. Potpisnici su predstavnici srpske Vlade i predstavnici “neke” jugoslovenske organizacije.

Drugo samoodređenje sandžačkog naroda dolazi tek 1943. godine, kada je priznata njegova izražena volja u narodno-oslobodilačkoj borbi za oslobođenje Jugoslavije od fašizma i organizovanjem narodne vlast na teritoriji Sandžaka. Tada je obnovljena autonomija Sandžaka – ZAVNOS, koji je imao svoju vojsku, Vladu i narodne odbore kao lokalne organe vlasti. Osnovan je 20. novembra, a priznat 29. novembra 1943. na II zasjedanju AVNOJ-a kao sastavni dio Jugoslavije, koja je priznata od strane Lige naroda i Velikih Sila. Međutim, ukinut je bez plebiscita i bez izražene volje njegovih predstavnika, 1945. god.

Nakon raspada SFRJ, građani Sandžaka još jednom potvrđuju svoje samoodređenje na Referendumu, 1991. godine, kada se većina građana izjasnila za autonomiju Sandžaka. Nakon raspada zajedničke države, svima narodima je priznato pravo na samoodređenje u AVNOJ-skim granicama, a nacionalnim manjinama pravo na uspostavljanje specijalnog statusa u novonastalim državama. Bošnjačko nacionalno vijeće je, u formi zahtjeva, na osnovu rezultata Referenduma i prijedloga EU, tražilo od zvaničnih vlasti uspostavljenje specijalnog statusa za Sandžak.

U procesu Evropskih integracija Srbije, Bošnjačko nacionalno vijeće pokreće rješavanje statusa Bošnjaka i statusa Sandžaka i brojnih nagomilanih problema ove višedecenijski nerazvijene regije u okviru Akcionog plana za Pregovaračko poglavlje 23 o pristupanju Srbije Evropskoj uniji kao mjeru kroz uspostavljanje srednjeg nivoa vlasti. Zahtjevi su usklađeni sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskom poveljom o regionalnim ili manjinskim jezicima i drugim međunarodno pravnim dokumentima u cilju unaprjeđenja socio-ekonomskog položaja, ravnopravnosti naroda i konzumiranja svih individualnih i kolektivnih prava koja Bošnjacima pripadaju.

ZAKLJUČCI SA OKRUGLOG STOLA

SJENIČKA KONFERENCIJA, 1917–2017 – DRUŠTVENO-POLITIČKI, PRAVNI I HISTORIJSKI ZNAČAJ SJENIČKE KONFERENCIJE STO GODINA POSLIJE

Na temelju izlaganja predavača i diskusije sudionika, donijeti su sljedeći zaključci:

1. Sjeničku konferenciju i rezoluciju koja je na njoj donijeta potrebno je staviti u historijski kontekst, sa relevantnim činjenicama, naučnim promišljanjima i adekvatnim sudovima. U tu svrhu neophodno je organizirati naučne skupove, na kojima će se posvetiti pažnja liku i djelu samih učesnika konferencije, i to sa stanovišta njihovog kulturnog, političkog i ekonomskog života;

2. Sjenička konferencija je proizvod (i posljedica) okolnosti koje su prethodile Prvom svjetskom ratu, ali i stanja u Sandžaku tokom rata. Kao takva, ona je pružila priliku Bošnjacima da iskažu svoje raspoloženje vezano za status Sandžaka i njegovu državotvornost, a u kontekstu svega onoga što se dešavalo na lokalnom, pa i na međunarodnom planu, nastojeći osigurati svoj fizički opstanak u okviru svoje matične države i svog naroda;

3. S ciljem očuvanja sjećanja na učesnike ovog veoma važnog događaja svi gradovi u Sandžaku, u kojima je to moguće, trebali bi prozvati jednu ulicu po predstavniku koji je učestvovao na sjeničkoj konferenciji. S tim u vezi dio grada Novog Pazara poznat pod nazivom Hućumetski sokak (danas ulica Oslobođenja), trebala bi biti nazvana Ulicom Rizabega Muratbegovića, po imenu gradonačelnika Novog Pazara (1916–1918) koji je stanovao u istoj.

4. Ako Sjeničku konferenciju stavimo u kontekst bošnjačkog političkog uma u 20. stoljeću, mogli bismo reći da ista predstavlja važan dio na putu razvoja i sazrijevanja bošnjačke nacionalne i političke svijesti na prostorima Sandžaka. S obzirom da je organizirana u jednom

veoma teškom periodu za Bošnjake, postojala je objektivna potreba jedne takve reakcije, što potvrđuje historijsku važnost ovog događaja;

5. Upozorenje učesnika konferencije da će bošnjački nacionalni opstanak na ovoj teritoriji biti ozbiljno doveden u pitanje ako se povoljno ne riješi status Sandžaka pokazao se opravdanim već prvih godina nakon stvaranja Kraljevine SHS. Učesnici sjeničke konferencije su na suđenju (1919), koje je imalo politički karakter, optuženi za veleizdaju, a Bošnjaci su bili izloženi masovnom pogromu. Odmah su počela stradanja sandžakih Bošnjaka, što je imalo kulminaciju u zločinima počinjenim u Šahovićima i Pavinom Polju;

6. Današnji Sandžak se ne može izjednačavati sa Podrinjem, Pomoravljem i drugim geografskim oblastima, kao što to čine pojedini analitičari. Ove geografske oblasti nisu predstavljale posebne administrativno-upravne oblasti kao što je to imao nekadašnji Novopazarski sandžak;

7. Bošnjačko jedinstvo je danas potrebnije nego ikad. Stoga, Sjeničku konferenciju treba profilirati kao primjer tog jedinstva i političke odlučnosti Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, Sandžaku, kao i drugim prostorima koje naseljavaju. S tim u vezi neophodno je donijeti zajedničku Deklaraciju o opstanku Bošnjaka, u kojoj bi se jasno i nedvosmisleno izrazili stavovi o aktualnoj situaciji, kao kolektivni odgovor na sva trenutna dešavanja s posebnim osvrtom na težnje i ciljeve u budućnosti;

8. Zaključci sa Sjeničke konferencije iz 1917. godine i danas su aktuelni i mogu biti podsticajni za dalju racionalnu i humanu internacionalizaciju i rješavanje sandžackog pitanja u novim uvjetima. Podsjetimo, odluke komunističke Jugoslavije koja je 1945. godine ukinula

Sandžak kao posebnu federalnu jedinicu anulirane su njenim raspadom, a pitanje Sandžaka ni jednim međunarodno-pravnim dokumentom nije zatvoreno;

9. Trend rastućeg iseljavanja mladih i nezaposlenih ljudi je evidentan. Opće saniranje naše podijeljene zajednice jedna je od paradigmi koja vodi ka univerzalnim demokratskim ciljevima. Bošnjački prvaci na Sjениčkoj konferenciji su sebe vidjeli kao Evropljane i demokrate. Toj i takvoj porodici evropskog demosa treba da teži svaki Bošnjak u Srbiji, koja kao država mora iskoristiti svoju historijsku šansu da se toj porodici pridruži.

Nacionalni interesi Bošnjaka:

- Rješavanje statusa isključivo mirnim putem i političkim sredstvima;
- Političku platformu isključivo zasnovati na ustavnim i zakonskim normama i na međunarodnim dokumentima, te razvijati dobre međunacionalne i međukonfesionalne odnose, saradnju i povjerenje između Bošnjaka, Srba, Crnogoraca, Albanaca i drugih naroda sa kojima živimo;
- Uspostaviti najširu institucionalnu saradnju sa Bosnom i Hercegovinom i našim sunarodnicima;
- Uspostaviti unutarnacionalni dijalog i ra-

diti na međusobnom povezivanju i svekolikoj saradnji svih Bošnjaka svijeta – pripadnika bošnjačkog nacionalnog korpusa;

- Raditi na očuvanju jezika, kulture, duhovnosti i svekolikog identiteta Bošnjaka kao naroda;
- Raditi na što bržem uključivanju Bosne i Hercegovine, Srbije, i Crne Gore u evroatlantske integracije i asocijacije;
- Davati nesebičan doprinos miru i stabilnosti, i boriti se protiv svih oblika nasilja, terora i nepravde kako u državama u kojima živimo, tako i šire;
- Zalagati se za ekonomski, socijalni i kulturni razvoj i demokratski ambijent u zemljama u kojima živimo i šire;
- Raditi na podizanju nacionalne svijesti i na jačanju Bosne i Hercegovine, kao funkcionalne države, i Sandžaka, regije – autonomije, bez čijeg opstanka nema ni opstanka Bošnjaka kao naroda;
- Boriti se za strane investicije i državna ulaganja u razvoj obrazovanja, nauke, kulture, sporta, zdravstva, saobraćajne infrastrukture, privrede, vodoprivrede, poljoprivrede, stočarstva, razvoj sela, turizma, zdrave čovjekove okoline, otvaranje novih radnih mjesta, zastavljanje iseljavanja, stvaranje osjećanja sigurnosti i dobre perspektive kod ljudi, boriti se za dobre međuljudske i međunacionalne odnose.

K.u.k. Militärgeneralgouvernement in Serbien
Präs. Nr. 23094/1917.
Resolution der Bürgermeister
der Sanžak-Städte.

An
das ACK, O. Abt., 433/4 Cetinje
kommandierender General in BHD Sarajevo

Belgrad, am 1. September 1917.

In der Anlage wird eine Resolution der muslimischen
Bürgermeister aller Sanžak-Städte, welche anlässlich einer
Zusammenkunft bei Anwesenheit der k.u.k. Vertreter in Sjenica
ca verfasst wurde, vorgelegt.

Wenn auch den, in dieser Resolution angeschnittenen
Fragen momentan sicher nicht nähergetreten werden kann, so
bildet diese Resolution sicher ein wichtiges Dokument für
die seinerzeitigen Friedensverhandlungen. Da die Bürgermei-
ster der Sanžak-Städte mit ruhigen Gewissen als Vertreter
des muslimischen Volkes in diesen Gegenden angesehen werden
können und sie sich als solche auch ausgeben, und das
so ist diese Resolution gleichzeitig ein Fingerzeug wie ein
eventuelles Plebiszit ausfallen würde. Alle Erfahrungen
der k.u.k. Verwaltung bestätigen, dass der muslimischen Be-
völkerung des Sanžak als politisches Zukunftsideal die
Angliederung an Bosnien und Hercegovina und hiedurch auch
die Verschwebung der weiteren Wünsche der even-
tuelle Monarchie vorschwebt. Die weitere Auswanderung in die
Gegenden des Sandžak und der Auswanderung in die
Gegenden des Sandžak und der Auswanderung in die

Sanžak Novi Pazar-Bespre-
chung der Notabeln über Zu-
kunft. Ad Verordg. Nr. 21391.

M. J.
An
das k.u.k. Militärgeneralgouvernement, Präs.
in
20. August 1917.

Besprechung der Bürgermeister der Städte
Land wegen Erkrankung des Mehmed Izet
11. am 13. 1. M. in Sjenica in Anwesen-
heit als Vertreter des Kreiskommandos
Oberleutnant Čanić statt. Teilnehmer
genannten Bürgermeister.
welche jetzt auf einen "Frieden oh-
ne Unterwerfung unter montenegrinische Bevöl-
kerung und eine antiserbische, für uns l-
zu der Besprechung der musliman-
Gelegenheit gefassten Resolu-
tion unter den Schutz der öster-
reich-ungarischen Monarchie werden.
Motiviert wird
angebracht mit dem Hinweis auf
die Vernichtung der musliman-
Bevölkerung in Fin-
geschni-
werden
es Dok-
Da die
ssen al-
en ang-
s-geb-
Bevölke-
in Fin-
könne-
moslimische Element
so ist diese Resolution gl-
eventuelles Plebiszit ausfallen würde. Alle
der k.u.k. Verwaltung bestätigen, dass der m-
völkerung des Sanžak als politisches Zukun-
Angliederung an Bosnien und Hercegovina u-
die Monarchie vorschwebt. Die weitere
des Sandžak und der Auswanderung in die
notwendig

Bošnjačko nacionalno vijeće

Novi Pazar, 2017.